

Универзитет у Београду
Филозофски Факултет
Одељење за историју

Дипломски рад

**Одјек Маршаловог плана у југословенској штампи
1947. године**

Ментор:
Др Радина Вучетић

Студент:
Емилија Цветковић ИС 14/82

Београд,
септембар 2018. године

Садржај

1. Предговор	2
2. Увод	6
2. 1. Креирање подељеног света.....	6
2. 2. Југославија на међународној сцени (1945-1947).....	9
3. Слика „Другог“ у југословенској штампи.....	13
3. 1. Мит о СССР-у.....	13
3. 2. Југословенска перцепција „Запада“	14
4. О Трумановој доктрини.....	17
5. Од Харварда до Европе.....	22
5. 1. Предговор.....	22
5. 2. Маршалов говор.....	23
5. 3. Одјек Маршаловог говора.....	24
6. Париска конференција.....	26
6. 1. Састанак Бевина и Бидоа.....	26
6. 2. Долазак Вјачеслава Молотова.....	28
7. Исток, Запад и Друга париска конференција.....	30
7. 1. О карактеру новог саветовања у Паризу.....	30
7. 2. Глас Москве.....	31
7. 3. Југославија и Друго париско саветовање.....	33
7. 4. Конференција за европску привредну сарадњу.....	36
8. Перцепција Маршаловог плана у југословенској штампи по окончању конференције у Паризу.....	39
8. 1. Значај обнове Немачке.....	39
8. 2. Активности Одбора за европску сарадњу.....	40
8. 3. САД и Маршалов план.....	42
8. 3. 1. Хари Труман и Програм за обнову Европе.....	42
8. 3. 2. Неопходност „поробљавања Западне Европе“ из америчке перспективе.....	45
9. Закључак	50
10. Списак извора и литературе.....	54

1. Предговор

Овај рад има за циљ да анализира начин на који је Маршалов план, као један од најзначајнијих пројеката у историји Европе након Другог светског рата, био перципиран у текстовима југословенске штампе 1947. године.

Прве године по окончању Другог светског рата показале су да идеја о мирној коезистенцији међу народима, каква је прижељкивана, у стварности није тако лако остварива. Супротности између две послератне суперсиле, Сједињених Америчких Држава и Совјетског Савеза, постале су непремостива препрека мировном поретку и довеле до вишедеценијског сукоба-Хладног рата. Након првих хладноратовских криза, амерички председник је 1947. године формулисао нови спољнополитички правац, познатији као Труманова доктрина, а убрзо након ње је уследио и говор америчког државног секретара Џорџа Маршала. Говор којим је истакнута неопходност обнове послератне девастиране Европе, представљао је увертиру у пројекат америчке економске помоћи Европи на име кога је у четворогодишњем интервалу исплаћено 13 милијарди долара.

Међу земљама које су највише страдале током Другог светског рата свакако је била и Југославија, у којој је Комунистичка партија била примарни субјекат. Њена спољнополитичка оријентација је била детерминисана припадношћу Источном блоку чији је предводник био Совјетски Савез.

Имајући у виду значај Маршаловог плана, сврха овог истраживања је да покаже у којој мери, али и на који начин су питања која су се тичала Плана за помоћ Европи била заступљена у текстовима југословенске штампе. Маршалов план је у идејном смислу припадао представницима америчког државног врха, те је начин на који се пише о њему значајан показатељ тадашњих југословенско-америчких политичких односа. Како је План за помоћ Европи понуђен и Југославији, анализа штампе ће омогућити да се Маршалов план не посматра само као „вест из иностранства“, већ као конкретан предлог за економски опоравак Југославије.

Хронолошки оквир овог истраживања представља година 1947., уз осврт на збивања у свету и Југославији након Другог светског рата. Њен значај се огледа у појачаном интензитету хладноратовских тензија и све израженијој диференцијацији света на два блока. У том контексту, најважнији догађаји се односе на прокламовање Труманове доктрине у марту

1947. године, а затим и говор Џорџа Маршала у јуну исте године. Маршалов говор подстакао је најважније европске представнике на међусобну сарадњу и иницирао њихове сусрете током јуна и јула 1947. године у Паризу. Са друге стране Атлантика се читаве наведене године водила борба за законско одобрење Маршаловог плана, да би коначно била окончана у марту наредне године, након чега се почело са његовим спровођењем што ће трајати четири године. Као неки вид одговора на Маршалов план, на Истоку је 1947. године такође долазило до чвршћег политичког и економског повезивања земаља „народне демократије“, међу којима је била и Југославија. Из југословенске перспективе, ова година представља прекретницу јер се њено одлучно „не“ Маршаловом плану показало као неопозиво и у наредним годинама када је овај пројекат увелико реализован у европским земљама.

Уводни део овог рада посвећен је најпре општем контексту-почетку Хладног рата и Маршаловом плану, а у свом другом делу позицији Југославије у оквиру међународних збивања. Структура поглавља је дефинисана према хронолошко-тематском начелу и њима су пропраћени, према писању југословенске штампе, најважнији догађаји током 1947. године који се односе на Маршалов план.

За ово истраживање је коришћена првенствено грађа Народне библиотеке Србије, али и Архива Југославије, Библиотеке града Београда и Филозофског факултета у Београду. Како и сам наслов теме сугерише, главни извори за писање овог рада били су најважнији југословенски дневни листови, као и разноврсни југословенски часописи. Према тиражу, најпрестижнији југословенски дневни листови били су *Политика*, лист дуге традиције који излази још од 1904. године и *Борба*, лист који је у обновљеном облику излазио од 1941. године и био званично гласило КПЈ. С обзиром да је у Југославији државни систем био изузетно централизован, штампа је имала улогу да преноси званичан глас Партије и имала је веома интегративни карактер¹. Из тог разлога је коришћење дневне штампе као извора било корисно за разумевање става државе, односно Партије према Маршаловом плану. Ради стицања потпуније слике о реакцијама штампе о према Плану за помоћ Европе коришћени су и чазноврсни часописи (*Народни студент*, *Јеж*, *Међународна политика*, *Тридесет*

¹ Више у: Lj. Dimić, *Agitprop kultura: agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji 1945-1952*, Beograd 1988; O. Драгишић, „Перцепција Истока, Запада и самоперцепција у југословенској штампи 1948–1949. године“, *Токови историје*, 2/2015, стр. 157; S. Gredelj, *S onu stranu ogledala. Istraživanje promena modela komunikacije u jugoslovenskom društvu na osnovu analize sadržaja pisanja listova BORBE i POLITIKE u periodu od 1945. do 1975. godine*, Beograd 1986. и др.

дана)². Поред штампе, од домаћих извора коришћени су и *Dokumenti o spoljnoj politici Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije 1947. године*, чији је значај немерљив за разумевање односа Југославије према плану Џорџа Маршала.

Захваљујући интернету, за израду овог рада, односно анализу одјека Маршаловог говора коришћена је и архива *New York Times*-а. Поред тога, од великог значаја били су оригинални документи америчке стране који су се могли наћи у богатим архивама *Harry S. Truman Presidential Library & Museum*, као и *George C. Marshall Foundation*. За разматрање европске перспективе при анализи Маршаловог плана, коришћена је интернет архива *CVCE* при Универзитету у Луксембургу у којој се налази велики број докумената који су, између осталог важни за историју Европских интеграција.

Поред извора, од велике помоћи за уобличавање ове теме била је и бројна литература. За сагледавање контекста, односно почетака Хладног рата у овом раду су коришћена дела која би омогућила сагледавање различитих перспектива³. О односу и позицији Југославије према хладноратовским збивањима написано је много страница разноврсне литературе, али фокус овог рада био је уперен ка расветљавању периода до 1948. године и то уз већи акценат на односима са Сједињеним Америчким Државама⁴. За разматрање унутрашње политике Југославије у наведеном периоду је у највећој мери коришћен је део целовитог прегледа историје Југославије Бранка Петрановића⁵.

² *Народни студент*-гласило студената Београдског универзитета који је излазио седмично и између осталог извештавао о актуелним међународним догађајима; *Јез-хумористично-сатирични недељни часопис* у коме се на мало другачији начин извештавало и о политичким дешавањима; *Међународна политика*-један од најстаријих часописа на простору Југославије који се путем својих чланака и студија бавио анализом међународних односа; *Тридесет дана*-месечни часопис који је у послератном периоду извештавао о политичким питањима.

³ В. Лакер, *Историја Европе 1945-1992*, Београд: Cliо 1999; D. Stojanović, *Рађање глобалног света 1880-2015.: ваневропски свет у савременом добу*, Београд: Удружење за друштвену историју 2015; Ivan T. Berendt, *Економска историја Европе у XX веку*, Београд: Архипелаг 2009; I. Jackson, *The Economic Cold War America, Britain and East-West Trade, 1948-63*, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2001; John L. Gaddis, *The Cold War: a new history*, New York: The Penguin Press 2005; М. Гелер, А. Некрич, *Утопија на власти: историја Совјетског Савеза*, Подгорица 2000; R. Nenadović, „Хладни рат (1947-1950) према америчким историјским изворима“, *Историја 20. века*, br. 1-2 (1989), str. 141-168. и др.

⁴ Е. Милак., „Сполјнотрговински односи Југославије 1945-48.“, у: *Balkan posle Drugog svetskog rata* (ur. P. Kačavenda), Београд 1996, str. 175-181; Lorejn M. Lis., *Одржавање Тита на површини*, Београд 2003; Lj. Adamović, Dž. Lempi, R. Priket, *Америчко-југословенски односи после Drugog svetskog rata*, Београд 1990; Lj. Dimić, *Југославија и Хладни рат*, Београд 2014; Р. Петковић, *Један век односа Југославије у САД*, Београд 1992; S. Cveticović, „Утицај Хладног рата и совјетске политике на интензитет репресије у народним демократијама и Југославији 1947-1948.“, у: *Велике силе и male државе у Хладном рату 1945-1955.* (ur. Lj. Dimić), Београд 2005, str. 106-131. и др.

⁵ В. Petranović, *Историја Југославије 1918-1988. књига 3*, Београд 1988.

Маршалов план био је тема у великој мери заступљена у иностраној историографији, па се у овом раду највише ослањало на монографију⁶ и научне расправе на енглеском језику. Велики број коришћених расправа које се тичу различитих аспеката Маршаловог плана биле су доступне захваљујући великој бази академских часописа JSTOR⁷.

Литература на српском језику која се тиче ове теме је јако оскудна. Основне информације о Маршаловом плану могу се наћи у већ поменутој литератури о Хладном рату, али још увек не постоји дело у коме је ова тематика подробно објашњена.

Односом Југославије и Маршаловог плана такође се бавио мали број аутора. Ђоко Трипковић је написао расправу „Југославија и Маршалов план“, уз акценат на архивској грађи и разматрању политичког аспекта, док су се остали аутори који су се бавили темама Хладног рата, овог питања дотакли само узгредно⁸.

Увидом у покривеност наведене теме у домаћој историографији, намеће се констатација да постоји још много простора за даља истраживања. Она могу бити обогаћена количином и разноврсношћу извора, посматрањем ширег хронолошког оквира и сагледавањем различитих перспектива. Она која често остаје неразмотрена, а чије проучавање постаје неопходно када се има у виду тенденција ширења опсега историјских тема и подстицања интердисциплинарности јесте економска перспектива⁹.

⁶ G. S. Prentzas, *The Marshall Plan (Milestones in Modern World History)*, New York: Chelsea House 2011.

⁷ Alexander D. Weissman, „Pivotal Politics—The Marshall Plan: A Turning Point in Foreign Aid and the Struggle for Democracy“, *The History Teacher*, Vol. 47, No. 1 (2013), str. 111-12; Radmila Sergeevna Ayriyan, „Forming of the New System of International Relations: The Marshall Plan and Republican Party of the USA (1947-1948)“, *Middle-East Journal of Scientific Research*, 17 (12) (2013), str. 1709-1713; Ferald J. Bray, „George C. Marshall at Harvard: A study of the origins and construction of the „Marshall Plan“ Speech“, *Presidential studies quarterly*, Vol. 21, No. 3 (1991), str. 489-502; C. Beŋe, „The Marshall Plan and the Beginnings of Comecon“, *Society and Politics*, Vol. 9, No. 2 (2015), str. 5-10. и др.

⁸ Ђ. Трипковић, „Југославија и Маршалов план“, *Istorija 20. veka*, 1-2 (1990), str. 59-76; Р. Петковић, *Један век односа Југославије и САД*, Београд 1992; S. Cvetković, „Утицај Хладног рата и совјетске политике на интензитет репресије у народним демократијама и Југославији 1947-1948.“, у: *Velike sile i male države u Hladnom ratu 1945-1955.* (ur. Lj. Dimić), Београд 2005, str. 106-131. и др.

⁹ В. Алексић, „Андреј Митровић о важности изучавања економске историје“, *Годишњак за друштвену историју*, 2 (2013), стр. 69-76.

2. Увод

2.1. Креирање подељеног света

Антагонизми између ратних савезника, Совјетског Савеза и Сједињених Америчких Држава били су очигледни и током трајања Другог светског рата, али је заједнички циљ-окончање рата и победа над силама Осовине у том тренутку био значајнији. По окончању рата, непомирљивости између ових земаља су све више нарушавале тај принудни савез и прерастале у вишедеценијски сукоб-Хладни рат. Он није имао никаквих званичних објавити изнениданих оружаних напада, због чега је веома тешко установити време његовог почетка¹⁰.

Прве несугласице су се испољиле на савезничким конференцијама 1945. године у Јалти и Потсдаму. Иако је окончање рата била неминовност која је држала ратне савезнике на окупу, различита гледишта испољавала су се у перцепцији послератног света. Актуелна питања тичала су се поделе Немачке, репарација, послератних граница и привремених влада на ослобођеним територијама. Тада је установљено да Немачку треба поделити на четири зоне: совјетску, америчку, француску и британску. Тло Немачке ће тако постати поприште укрштања различитих система и идеологија, а самим тим и исходиште сукоба¹¹.

Из Другог светског рата СССР је изашао са око 25 милиона жртава и уништеном индустријом, те се земља налазила пред задатком темељне обнове¹². Ипак, стајање на победничком постољу по окончању рата и муњевито ширење комунистичке идеологије изван граница СССР-а, знатно је допринело побољшању његовог међународног положаја. Сфера совјетског утицаја захватила је просторе Источне Немачке, Пољске, Чехословачке, Румуније, Бугарске, Југославије и Албаније где ће временом комунистичке владе потиснути остале и преузети апсолутни примат. Велики утицај у Европи, превасходно у Италији и

¹⁰ John Lewis Gaddis, *The Cold War: a new history*, New York: The Penguin Press 2005, str. 25.

¹¹ М. Гелер, А. Некрич, *Утопија на власти: историја Совјетског Савеза*, Подгорица 2000, стр. 385-395; 407-410.

¹² Dubravka Stojanović, *Радање глобалног света 1880-2015.: vanevropski svet u savremenom dobu*, Beograd: Udruženje za društvenu istoriju 2015, str. 201.

Француској почињу имати комунистичке партије¹³. На такав експанзионизам совјетског утицаја и комунистичке идеологије западни савезници нису могли остати равнодушни.

Значај Велике Британије, као арбитра у међународним споровима је знатно умањен, док њено место постепено преузимају Сједињене Америчке Државе. Чињеница да САД нису претрпеле цивилна и материјална разарања у оном обиму као Европљани, а да су по окончању рата биле на победничкој страни, довела их је до позиције једног од главних креатора новог света.

Прелазак са веома успешне ратне производње на мирнодопску је, за разлику од искуства Првог светског рата промишљено изведен, те је учинио послератни период добом најзначајнијег просперитета за Сједињене Државе¹⁴. Сходно финансијској надмоћи, Сједињене Америчке Државе на челу са Френклином Деланом Рузвелтом су помагале савезнике и за време Другог светског рата, па је тако само Совјетски Савез добио помоћ у вредности од око 11 милијарди долара у периоду од новембра 1941. до маја 1945. године¹⁵. Стварање новог, пацифистичког светског поретка је почивало на идеји о постојању организације која би била гарант мира и колективне безбедности, па је са тим циљем у јуну 1945. године потписана Повеља Организације уједињених нација¹⁶.

Једно од важних послератних питања била је изградња стабилног економског система на међународном нивоу због чега су основане институције ММФ-а и Светске банке. Ове институције функционишу посредством доприноса који земље оваквог система издвајају, а право гласа приликом одлучивања је сразмерно том доприносу. Према таквом систему, САД имају пресудну улогу при доношењу одлука¹⁷.

Врло брзо ће се испоставити да је одрживост послератног света базираног на миру и колективној безбедности предвођеног Сједињеним Америчким Државама као најдоминантнијим политичким субјетком доведена у питање. Прве хладноратовске кризе, случајеви Трста, Ирана, Грчке и Турске, као и питање поражене Немачке, могу се окарактерисати као прве трзавице у односима САД-а и Совјетског Савеза одмах по окончању рата.

¹³ Валтер Лакер, *Историја Европе 1945-1992*, Београд: Clio 1999, стр. 191.

¹⁴ Н. В. Parks, *Историја САД*, Београд 1985, стр. 674.

¹⁵ Ian Jackson, *The Economic Cold War America, Britain and East-West Trade, 1948-63*, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2001, стр. 12.

¹⁶ Dubravka Stojanović, *Nav. delo*, стр.203.

¹⁷ Ivan T. Berendt, *Ekonomska istorija Evrope u XX veku*, Београд: Arhipelag 2009, стр. 222.

Један од прекретних догађаја у контексту Хладног рата свакако је био Черчилов говор у Фултону, 5. марта 1946. године, где супарништво постаје јавно истакнуто. Према његовим речима, од Балтика до Јадрана развучена је „гвоздена завеса“ источно од које се простире „полицијски режим“ који диктира СССР¹⁸.

Услед оваквог развоја догађаја САД су конструисале нови спољнополитички образац који ће обележити и потоње деценије. То је била Труманова доктрина. Њу је председник Хари Труман, Рузвелтов наследник, први пут изразио путем свог говора пред Конгресом 12. марта 1947. године. Подстакнута Кенановим "Дугим телеграмом", ова доктрина се базирала на политици пружања помоћи земљама које су нестабилне у политичком или економском смислу, а као такве подложне комунистичком утицају. Стога је мисија САД-а била да, стварањем снажних институција и изградњом успешних економија, "угрожене" земље учини способним да се супротставе совјетском утицају. Након што је Конгрес усвојио председников предлог, на име помоћи Грчкој и Турској одмах је исплаћено 400 милиона долара¹⁹.

Државни секретар у Трумановој администрацији био је Џорџ Маршал, војно лице и прослављени учесник Другог светског рата. Он је 5. јуна 1947. године на Харварду одржао чувени говор у коме је нагласио послератне проблеме са којима се Европа сусретала и неопходност њиховог решавања зарад међународне економске стабилности. Истакавши првенствено европске иницијативе приликом обнове, он није занемарио ни могућност помоћи од стране америчке владе²⁰.

Из евроцентричне перспективе, последице Другог светског рата наговештавале су суморну будућност. Послератни приноси у храни били су знатно смањени, а доминантна оскудица у брашну, храни, млеку, одећи, али и угљу погодила је око 20 милиона људи²¹.

Изгледи за самостални опоравак Европе били су мали, па је прва помоћ у виду хране, одеће, обуће и сировина стигла од UNRRA-е (*United Nations Relief and Rehabilitation Administration*), организације финансиране првенствено од Сједињених Америчких Држава на чијем челу је био гувернер Њујорка Херберт Леман.

¹⁸ Radoje Nenadović, „Hladni rat (1947-1950) prema američkim istorijskim izvorima“, *Istorija 20. veka*, br. 1-2 (1989), str. 142.

¹⁹ Dubravka Stojanović, *Nav. delo*, str. 208.

²⁰ G. S. Prentzas, *The Marshall Plan (Milestones in Modern World History)*, New York: Chelsea House 2011, str. 17.

²¹ Isto, str. 10.

Побољшање ситуације у Европи које је уследило у прве две послератне године поново је нарушено сушне 1947. године. Рат је Европу девастирао и у економском смислу. Разорена витална индустријска постројења нису се тако лако могла обновити, а самим тим европске земље нису могле остварити предратни ниво извоза. Велики проблем изазивале су вредности европских валута, чији се јаз у односу на долар повећавао. Незадовољена потражња је довела до огромне инфлације, а с обзиром на увоз неопходних сировина и опреме који је био већи од извоза, европске земље су се нашле у дефициту платног биланса²².

У том контексту велику улогу је одиграо план државног секретара Џорџа Маршала о помоћи Европи. Када је План предочен европским земљама, међу западноевропским земљама, првенствено Британијом и Француском наишао је на изузетно позитивне реакције, док су га Совјетски Савез и земље Источног блока одбиле.

План за опоравак Европе трајао је од 1948. до 1951. године и на име ове помоћи је било исплаћено 13 милијарди долара²³. Повећање продуктивности европских земаља била је само једна од последица овог пројекта²⁴. Маршалов план представљао је импулс за почетак реализације старе идеје о стварању уједињене Европе и подизање морала Европљана.

2.2. Југославија на међународној сцени (1945-1947)

Југославија је из Другог светског рата изашла као једна од земаља које су претрпеле највеће цивилне и материјалне губитке. Промењена демографска структура, уништена плодна земља и индустријска постројења само су неке од последица које је на Југославију оставио Други светски рат. Још сликовитији приказ тог стања представља податак Комисије за ратну штету која је проценила износ од 46.900.000.000 америчких долара на име ратне штете²⁵. Један од фактора брзе обнове привреде у Југославији биле су пошиљке UNRRA-е које су стизале у периоду 1945-47. године. У наведеном временском интервалу из UNRRA-

²² Валтер Лакер, *Нав. дело*, стр. 218.

²³ G. S. Prentzas, *Nav. delo*, стр. 82.

²⁴ Више у: John H. Williams, „End of the Marshall Plan“, *Foreign Affairs*, Vol. 30, No. 4 (1952).

²⁵ Nikola Živković, „Stanje u jugoslovenskoj privredi neposredno po završetku Drugog svetskog rata“, у: *Balkan posle Drugog svetskog rata* (ur. P. Kačavenda), Beograd 1996, стр. 51.

е је у Југославију стигло робе и услуга у износу од 415, 6 милиона долара, што је највећи додељени износ једној европској земљи²⁶.

Крај Другог светског рата је за Југославију значио и крај грађанског рата. Упоредо са ратним, на тлу Југославије су вођене борбе за збацивање старог и успостављање новог државног поретка у коме носилац моћи постаје Комунистичка партија Југославије. Тако је већ на Другом заседању АВНОЈ-а у Јајцу 29. новембра 1943. године изражена тежња за прекидањем континуитета са Краљевином Југославијом, да би 29. новембра 1945. године монархија била укинута и прихваћен нов назив државе-Федеративна Народна Република Југославија²⁷.

У новом политичком систему КПЈ је на челу са Јосипом Брозом Титом постала најмоћнија партија, чији је број чланова у односу на предратни период увећан чак 12 пута²⁸. Одликовао ју је висок степен централизације, при чему се на челу организације налазио ЦК КПЈ у чијој је надлежности било доношење најважнијих одлука²⁹. Временом је моћ партије толико нарасла да су се државна и партијска бирократија могле изједначити.

Врховни кадар КПЈ се у време када је Комунистичка партија у Југославији била забрањена школовао и стицао искуства у СССР-у, као стожеру светског комунизма³⁰. Ову чињеницу треба имати на уму како би се разумела доминантна идеолошка индоктринација која је полазила од Партије. Неки од тих показатеља били су фанатично обожавање Стаљина, али и пресађивање совјетског политичког, културног, економског, војног и спољнополитичког обрасца. Тако су у новој држави имплементирана већ постојећа совјетска искуства национализације, колективизације и планског планирања. Устав ФНРЈ донет 31. јануара 1946. године садржао је „прекопирани“ модел совјетских уставних решења³¹.

Окренутост Југославије СССР-у манифесовала се и на разини спољнополитичких односа. На то је утицала не само идеолошка повезаност, већ и војна помоћ Црвене армије при

²⁶ Lj. Adamović, Dž. Lempi, R. Priket, *Američko-jugoslovenski odnosi posle Drugog svetskog rata*, Beograd 1990, str. 27.

²⁷ „Декларација о проглашењу Федеративне Народне Републике Југославије, 29. новембар 1945.“, http://www.arhivyu.gov.rs/active/sr-cyrillic/home/glavna_navigacija/leksikon_jugoslavije/konstitutivni_akti_jugoslavije/deklaracija_o_proglasenju_fnri.html (1. Јул 2018).

²⁸ Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1988. knjiga 3*, Beograd 1988, str. 29.

²⁹ Isto, str. 33.

³⁰ Алексеј Тимофејев, *Руси и Други светски рат у Југославији*, Beograd 2011, стр. 184-204.

³¹ Branko Petranović, *Nav. delo*, str. 67.

ослобођењу Београда³². Чврсто везивање за Москву постајало је дефиниција новог спољнополитичког курса, да би своју легитимизацију пронашло у Уговору о пријатељству, узајамној помоћи и послератној сарадњи између СССР-а и Југославије потписаном 11. априла 1945. године у Москви³³. Политичку сарадњу СССР-а, „совјетских сателита“ и Југославије пратила је и економска сарадња. Тако је 1945. године на те поменуте земље одлазило 72% југословенског извоза и 80% југословенског увоза³⁴.

У нарастајућим хладноратовским тензијама, Југославија је у америчким дипломатским круговима била квалификована као држава „под готово потпуно совјетском контролом“³⁵. У односу на читав послератни период, односи између САД и Југославије су у интервалу од 1945. до 1947. године пролазили кроз најзаоштренију фазу³⁶. Једна од првих криза проистекла је из америчког осујећивања југословенских претензија на делове италијанске територије. „Тршћанска криза“ ће дужи низ година бити камен спотицања не само у југословенско-америчким односима, већ и у односима Истока и Запада³⁷.

Нарушавању односа доприносили су и инциденти са америчким авионима који су 1946. године прелетали над југословенском територијом и америчко неговодање поводом суђења, а затим и погубљења Драже Михаиловића. Додатан проблем представљала је и америчка оптужба за југословенско помагање комунистичке стране током грађанског рата у Грчкој. Понуда економске помоћи у склопу Маршаловог плана била је понуђена свим европским земљама. Југославији је, с обзиром на разарања којима је било обележено њено искуство Другог светског рата, таква помоћ била преко потребна. Када је совјетско руководство донело одлуку да не може прихватити помоћ, њој су се, уз мање или веће притиске приклониле и остале земље Источног блока³⁸.

Владе Велике Британије и Француске су, као главни европски заговорници Маршаловог плана покушавале да придобију Југославију за учешће на састанку у Паризу, где би подробније била разматрана питања која се тичу помоћи. Ипак, ослушкујући глас Москве,

³² Ljubodrag Dimić, *Jugoslavija i Hladni rat*, Beograd 2014. str. 42.

³³ Isto, str. 47.

³⁴ Enes Milak, „Spoljnotrgovinski odnosi Jugoslavije 1945-48.“, u: *Balkan posle Drugog svetskog rata* (ur. P. Kačavenda), Beograd 1996, str. 177.

³⁵ Lorejn M. Lis, *Održavanje Tita na površini*, Beograd 2003, str. 24.

³⁶ Ранко Петковић, *Један век односа Југославије и САД*, Београд 1992, стр. 72.

³⁷ Исто, стр. 79.

³⁸ Srđan Cvetković, „Uticaj Hladnog rata i sovjetske politike na intenzitet represije u narodnim demokratijama i Jugoslaviji 1947-1948.“, u: *Velike sile i male države u Hladnom ratu 1945-1955.* (ur. Lj. Dimić), Beograd 2005, str. 107.

влада ФНРЈ је одбила да учествује на састанку у Паризу и самим тим одустала од могућности да се нађе међу земљама које ће примати економску помоћ. Главни аргумент југословенске стране био је да таква врста плана представља нарушавање суверености једне земље мешањем у њен начин управљања привредним животом³⁹.

Прихватање економске помоћи на име Маршаловог плана би у том тренутку било у супротности са спољнополитичким начелима којима се Југославија руководила, те би довело у питање опстанак југословенског епитета „најоданијег сателита“.

³⁹ Ранко Петковић, *Нав. дело*, стр. 86.

3. Слика „Другог“ у југословенској штампи

3. 1. Мит о СССР-у

У послератном периоду, који прати описмењавање великог дела становништва, штампа добија велики значај. Из тог разлога је, у изузетно централизованом систему какав је егзистирао у Југославији, Партија, путем агитационо-пропагандних комисија, у потпуности надзирала „шта ће се, о чему, када и како писати“⁴⁰.

Делатност издавача, уредника, новинара и штампарија након 1945. године бива сведена на искључиве оквире Закона о штампи, донетог 31. августа 1945. године. Попут Устава, и овај Закон имао је бројне елементе оног који је већ постојао у Совјетском Савезу. Он је предвиђао високе казне за сва одговорна лица која би довела до кршења Закона, те о прокламованој слободи штампе у југословенској стварности није било говора⁴¹.

Циљеви садржаја југословенске штампе врло јасно су истакнути у уводнику првог броја обновљеног листа *Борба*, у ослобођеном Ужицу 1941. године: „износиће истину о херојској борби совјетског народа и његове непобедиве Црвене армије, која се бори не само за одбрану своје слободе, већ и за слободу свих подјармљених народа Европе, за спас читавог човечанства од фашистичке куге“⁴².

Тако дефинисан циљ још на почетку Другог светског рата дословно је реализован све до 1948. године и момента када је Југославија престала да буде део социјалистичког лагера. Иако тематика после 1945. године није била фокусирана на херојске борбе и ратна дејства, моменат дивљења СССР-у почео се базирати на величању совјетске привреде, рада, културе, уметности, политичког система и спољне политике, али и култа Стаљинове личности. Совјетизација је различитим каналима продирала у југословенско друштво: музика, филм, позориште, штампа. То је, између осталог, резултирало оснивањем бројних друштава за културну сарадњу са СССР-ом, а *Борба* је, као званично гласило КПЈ, уредно извештавала

⁴⁰ Ljubodrag Dimić, *Agitprop kultura: agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji 1945-1952*, Beograd 1988, str. 149.

⁴¹ Данијел Кежић, „Писани медији из времена социјалистичке Југославије у контексту историјских извора (1945-1976)“, *Токови историје*, 1/2013, стр. 241.

⁴² Milan Vesović, „Štampa i publicistika KPJ o SSSR-u 1938-1948“, *Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948. godine* (ur. Petar Kačavenda), Beograd 1999, str. 314.

о изласку часописа „Југославија СССР“ где су се могли сусрети наслови попут: „Стаљин-вођа напредног човечанства“, „Снагама демократије припада будућност“, „Изградња у колхозима“⁴³...

Због тога не изненађује резултат једног истраживања за потребе КПЈ о томе да је *Борба* 1947. године 7,4% свог садржаја посветила СССР-у, од чега 4,7% заузима спољна, а 2,7% унутрашња политика⁴⁴.

3. 2. Југословенска перцепција „Запада“

Док је југословенска штампа величала грандиозне успехе СССР-а, „Запад“ је у медијима представљен у сасвим другој крајности. Слика „Запада“ у југословенској штампи, као неодвојивом делу политичког система, била је репрезент партијске перцепције „Запада“, односно главног спољнополитичког правца упереног ка њему. Термин „Запад“ врло се често може сусрести у насловима новинских чланака или као саставни део фразе. Он се преваходно односи на „империјалистичке“ Сједињене Америчке Државе, а затим и на Велику Британију, потом Француску и друге земље које постају део „табора Америке“ попут Италије, Грчке, Турске, Шпаније⁴⁵.

Михаило С. Петровић је посветио анализи стања у земљама „западне демократије“ неколико ауторских текстова и књига. Њоме је обухваћена анализа унутрашње политике појединих земаља уз нарочит осврт на актуелне економске прилике, а на основу њих и предвиђање будућности. Говорећи о ситуацији у Великој Британији аутор представља тамошње стање као веома лоше: оскудица, огромни редови за храну, исцрпљујући рад, ниска следовања и сасвим сломљен морал људи. Верније дочаравајући ту слику, аутор уводи у своју причу „госпођу Џонс“ која пролази кроз агонију послератног живота. Уз осврт на некадашњу моћ Британске империје, он констатује да су „данас следовања хлеба код Енглеза мања него код

⁴³ Tvrтко Jakovina, *Američki komunistički saveznik: Hrvati, Titova Jugoslavija i Sjedinjene američke države : 1945-1955*, Zagreb 2003, str. 94-95.

⁴⁴ Stjepan Gredelj, *S onu stranu ogledala. Istraživanje promena modela komunikacije u jugoslovenskom društvu na osnovu analize sadržaja pisanja listova BORBE i POLITIKE u periodu od 1945. do 1975. god.*, Beograd 1986, str. 48.

⁴⁵ „Давање „помоћи“ Турској тешко је оправдати јер она не представља демократију“, *Борба*, 15. јун 1947, стр. 4.

нас“⁴⁶. Приказујући „наш“ живот бољим, аутор директно утиче на подизање морала јавног мњења, као и јачање осећања надмоћи. За такву ситуацију у Британији аутор криви САД које су везале Британију за себе неповољним кредитом који доприноси побољшању америчког извоза, а којим се ускраћују трговинске повластице потенцијалним британским партнерима. Један од проблема са којима се суочава британска влада су изузетно високе цене производа које су неопходне да би се зајам могао исплатити, а у циљу њиховог одржавања долази до уништавања великог дела производа, како не би долазило до стварања вишкова. Још један аргумент за негативну оцену зајма, односно његову употребу аутор даје када говори о лошим инвестицијама и недостатку улагања у индустрију. О тако лошој ситуацији у Британији сведочи и низак проценат извоза на основу чега јој предвиђа негативну будућност⁴⁷. Дијагностиковањем кључних проблема британске привреде, аутор ипак као главног кривца означава САД и њихову политику утицаја на доношење одлука земаља које финансирају.

Описујући „безизлазан положај“ Француске, исти аутор уочава „проблем доларских плаћања у иностранству, проблем снабдевања своје индустрије угљем и проблем хлеба“. Превазилажење ових проблема било је наизглед близу давањем америчког зајма, као и у случају Велике Британије, али условљеног одбацивањем комунистичких представника у влади⁴⁸. На такав начин аутор централни проблем Француске види у уплитању САД у решавање њених не само економских, већ превасходно политичких питања.

Велики број текстова у југословенској штампи дотиче се питања унутрашње политике САД, при чему је највећи акценат на представљању привредних проблема, демонстрација и народног незадовољства владином политиком. С обзиром на сличне околности у којима се Америка нашла након Првог и Другог светског рата, аутор предвиђа да ће се искуство САД са Великом кризом из 1929. године неминовно поновити што најављују крахови на берзи и високе цене производа. Константни зајмови државама опустошеним од рата су кључни фактор за опстанак САД јер обавезују финансиране државе да буду стално тржиште америчког извоза, док одржавају низак ниво увоза. Неминовност криза представља и чињеница да Рузвелта и његових метода више нема, те да актуелна власт не би била у стању

⁴⁶ Мих. С. Петровић, „Како данас живе Енглези“, *Политика*, 29. мај 1947, стр. 1.

⁴⁷ Мих. С. Петровић, „Зашто у Енглеској још влада оскудица“, *Политика*, 30. мај 1947, стр. 1.

⁴⁸ Мих. С. Петровић, „Узроци оскудице у Француској“, *Политика*, 4. јун 1947, стр 1-2.

да се избори са наталоженим проблемима⁴⁹. Поред економске, о кризи америчког друштва говоре и подаци о великом броју незапослених и бројним штрајковима који се појављују кроз текстове у југословенској штампи. Такође, један од алармантних проблема у америчком друштву представља антикомунистичка делатност. Тако се у *Борби* сусреће текст о чиновнику америчког министарства спољних послова који бива оптужен и новчано кажњен јер је члан тамошње Комунистичке партије⁵⁰. На тај начин америчко друштво постаје репрезент друштва у коме су угрожене личне слободе. Говорећи о кризи школског система ТАСС преноси да неколико милиона деце у САД-у не похађа школе, да учитељи имају јако мале плате и да је квалитет добијеног знања изузетно низак⁵¹.

Презентовани низ различитих слика о „Западу“ читаоцу омогућавају конструисање јединственог оквира, менталну мапу која утиче на његову субјективну оцену и перцепцију „Запада“⁵². Она добија још потпунији облик онда када буде обогаћена и „њиховом перцепцијом нас“, односно виђењем Југославије и југословенског система кроз призму западних медија. О владајућим негативним представама о Југославији на супротној страни говори податак да је америчка влада донела одлуку да својим туристима не додели визе за одлазак у Југославију због тамошњих „несређених и несрећних прилика“ или „тешкоћама у саобраћају и исхрани“⁵³. Упркос таквој слици о Југославији, Хенри Валас истиче да милиони америчког народа услед негативне медијске слике о Југославији живе у заблуди, због чега напомиње „желео бих да цела Америка види шта сам ја видео у Југославији“⁵⁴.

⁴⁹ Мих. С. Петровић, „Америка пред новом кризом“, *Политика*, 7. јун 1947, стр. 1.

⁵⁰ „Труман тражи од Маршала да прими на себе контролу над извршењем „програма“ о зајму“, *Борба*, 25. мај 1947, стр. 5.

⁵¹ „Антикомунистичка тенденција у САД представља америчку националну срамоту“, *Политика*, 14. мај 1947, стр. 4.

⁵² Мирослав Јовановић, „О "две Русије" у српском друштву или Русија "за унутрашњу употребу": слика Другог као идентитетско самодефинисање“, *Срби о Русији и Русима: од Елизавете Петровне до Владимира Путина (1750-2010): Антологија* (пр. Мирослав Јовановић), Београд 2011, стр. 13.

⁵³ „Још један пример недемократског поступања америчких власти према нашој земљи“, *Борба*, 13. мај 1947, стр. 4.

⁵⁴ „Желео бих да цела Америка види шта сам ја видео у Југославији“, *Борба*, 26. фебруар 1947, стр. 2.

4. О Трумановој доктрини

Главни проблем уочи прокламовања Труманове доктрине за САД представљало је незадрживо ширење комунизма. Иако у том тренутку није било агресивног иступања са совјетске стране, 12. марта 1947. године је амерички председник затражио од Конгреса 400 милиона долара на име помоћи Грчкој и Турској⁵⁵. Његова образложења су била усмерена на ситуацију у Грчкој, а онда и Турској где демократија бива угрожена од стране комунистичких елемената, као и на неопходност економске и војне подршке са циљем изградње стабилних држава. Наглашено је да је неопходна хитна интервенција, јер би у супротном могло доћи до ширења постојећих проблема и урушавања личних слобода и демократских институција на много ширем подручју⁵⁶. Указивањем на комунистичку претњу и постојање „тоталитарних режима“, Труман је представио САД чуварем слободе и на тај начин оправдао будуће спољнополитичке потезе. Управо су елементи овог говора постали саставни део онога што ће се звати „Труманова доктрина“.

Изештавајући о говору америчког председника Харија Трумана пред америчким Конгресом *Политика и Борба* у исто време преносе готово истоветан чланак у коме је преведен текст Труманове посланице Конгресу уз сасвим неутралан став⁵⁷. Међутим, поред тих текстова у оба листа се такође налази чланак о коментару који је *Известија* дала о Трумановој доктрини. У њему је јасно изложено да се америчка политика према Грчкој неће разликовати од британске која је до тада имала мандат у тој земљи, те да се не може очекивати да ће резултати једне неуспешне политике замењене истоветном имати повољан исход. Тон осуде такве америчке политике према Грчкој и Турској је веома оштар и настоји да открије праве циљеве који се крију под велом „доброг дела“. Међу њима истиче америчке колонизаторске тежње које ће се посредством те помоћи одразити на губитак спољашње и унутрашње самосталности тих земаља. Критика америчких метода добија најдрастичнији облик када

⁵⁵ Radoje Nenadović, *Nav. delo*, str. 144.

⁵⁶ „Special Message to the Congress on Greece and Turkey: The Truman Doctrine, March 12, 1947“, <https://www.trumanlibrary.org/publicpapers/index.php?pid=2189&st=&st1=> (5. Jul 2018).

⁵⁷ „Труман тражи од Конгреса да укаже материјалну и војну подршку режимима у Грчкој и Турској“, *Борба*, 15. март 1947, стр. 3; „Труман тражи од Конгреса да укаже материјалну и војну подршку режимима у Грчкој и Турској“, *Политика*, 15. март 1947, стр. 4.

бива поређена са нацистичким експанзионистичким плановима уз напомену да је историја до сада показала њихов неуспех⁵⁸.

Текст тог чланка и карактеристична терминологија при описивању америчких спољнополитичких циљева и начинима њиховог спровођења у реалност представљају својеврсни модел за текстове који се тичу Труманове доктрине, а који ће у југословенској штампи на различите начине бити заступљени до јуна месеца 1947. године.

Поред великог броја текстова страних новинских агенција у југословенској штампи које о Трумановој доктрини говоре уз оштре критике, а превасходно ТАСС-а и чланци домаћих аутора су сличног садржаја и карактеристичне терминологије. Тако се, предлог о пружању помоћи Грчкој и Турској о коме извештава ТАСС дефинише као „нацрт о мешању Сједињених Америчких Држава у унутрашње ствари Грчке и Турске“⁵⁹.

У текстовима домаћих аутора који се тичу Труманове доктрине о Сједињеним Државама се говори као о „империјалистима“ који су претња по слободу, те да се начела којима се руководе апсолутно косе са принципима Уједињених нација на које се позивају⁶⁰. Међутим, нека тумачења одлазе и корак даље, проналазећи у елементима Трумановог говора суптилан позив у рат против комунистичких односно „демократских снага“, а самим тим и на урушавање мировног поретка створеног након Другог светског рата⁶¹. Текст Мих. С. Петровића открива још један од разлога који су били окидачи Труманове доктрине. Аутор се, за разлику од осталих чији је фокус на политици и међународним односима, осврће на економску ситуацију у САД. У тим разматрањима он закључује да разлог америчког кредита Грчкој и Турској лежи у економској кризи у коју Америка лагано клизи губећи своје ратне савезнике, односно тржишта на која може пласирати своју робу. Због тога „помоћ“ наведеним земљама, осмишљена из крајње егоистичних побуда, представља за Америку прибављање сигурног тржишта и спас од „ситуације страшније од оне из 1929. године“⁶².

Дефинисање новог америчког спољнополитичког правца било је предмет текстова у хумористично-сатиричном часопису *Јез*. Између осталог се, у једном чланку главни мото нове Доктрине која је сасвим одбацила изолационизам дефинише као „цео свет

⁵⁸ Исто, стр. 3, Исто, стр. 4.

⁵⁹ „Нацрт закона о мешању САД у унутрашње ствари Грчке и Турске“, *Политика*, 29. април 1947, стр. 2.

⁶⁰ „Поводом говора господина Трумана“, *Борба*, 16. март 1947. стр. 2.

⁶¹ Д. Благојевић, „Ларма ратних хушкача после говора Хари Трумана“, *Борба*, 6. април 1947, стр. 5.

⁶² Мих. С. Петровић, „Прави узроци последње кампање америчке реакције“, *Политика*, 5. мај 1947, стр. 1.

Американцима⁶³. Тако критика новог америчког обрасца бива означена као империјалистичка са циљем остварења светске доминације.

Предвиђена америчка помоћ Грчкој и Турској је обухватала не само новчана средства, већ и војну подршку. Слање војних трупа на територије земаља које се декларишу као независне изазвале су негодовања. Због тога Хенри Валас, бивши потпредседник САД-а и својеврсна спона са прошлом, Рузвелтовом владом критикује Труманову доктрину истичући да војна подршка представља помоћ грчкој влади како би се обрачунала са опозицијом⁶⁴. Он такође, у различитим текстовима доводи у питање релевантност те владе, с обзиром да није изабрана „у складу демократским начелима“ и критикује велики број колаборационистичких генерала који предводе земљу⁶⁵.

Путујући по Европи, Валас је проценио да је Европљани зазиру од Труманове доктрине прибојавајући се новог рата, док једино Черчил пружа подршку⁶⁶. Хенри Валас у једном моменту, сасвим визионарски, сумирајући своја размишљања закључује да је представљање Труманове доктрине један од прекретних догађаја за америчку историју. Откривајући праве разлоге за њено представљање, он их сасвим конкретизује сводећи их на „васпостављање доминације на руским границама и контрола над петролејем Средњег Истока“⁶⁷.

Велики број текстова за своју главну тему има делатност Хенрија Валаса. Његови ставови, који су у сваком тренутку одисали одбојношћу према новој америчкој политици имали су велики значај за креирање југословенског виђења Труманове доктрине. Труманови потези су према његовом мишљењу кршење Повеље Уједињених нација, а његова делатност усмерена ка изазивању новог рата:

„Остало је благо похрчио
Зидајући базе по свијету.
Док Повељу није уништио
Списао је седам кула блага⁶⁸“.

⁶³ „Труманова доктрина“, *Јеж*, 24. мај 1947, стр. 1.

⁶⁴ „Бивши потпредседник САД Хенри Валас оштро критикује Труманов говор у Конгресу, *Борба*, 16. март 1947, стр. 3.

⁶⁵ „Валас оптужује амерички „програм безобзирног империјализма“, *Борба*, 14. април 1947, стр. 4.

⁶⁶ „У данашњој Европи америчка политика не ужива никакву стварну подршку“, *Политика*, 3. мај 1947, стр. 7.

⁶⁷ „Амерички народ не жели више рата“, *Политика*, 14. април 1947, стр. 2.

⁶⁸ „Труманова доктрина“, *Јеж*, 7. јун 1947, стр. 5.

Навођење текстова Хенрија Валаса није усамљени пример негативно квалификоване Труманове доктрине из перспективе једног америчког грађанина. Још упечатљивије тумачење може се запазити у *Политици* која преноси писање америчких новина „Чикаго сан“, где се наглашава како се „амерички народ није борио за имеперијализам и за политику која ће, ако се примени једном у Грчкој морати да се примењује у читавом свету“⁶⁹. Велики значај за креирање односа југословенског јавног мњења о карактеру Трумановог говора и даљих планова имала је вест о протесту Американаца против такве политике, као и чињеница да изван број политичара такође осуђује Доктрину⁷⁰. Такав став појединих политичара проистакао је из старог изолационистичког расположења и зазирања од претераних интервенција од остатка света⁷¹. Огорченост новим спољнополитичким курсом наметнутим Трумановом доктрином изразила је и Комунистичка партија САД која предвиђа да ће се амерички експанзионизам у симбиози са јаким антикомунизмом доживети неуспех и бити праћен крахом привреде⁷².

Свакако да је за разумевање начина на који се југословенска држава односила према дешавањима на светској позорници, конкретно према Трумановом говору као наговештају будуће америчке спољне политике, од немерљивог значаја виђење Јосипа Броза Тита. Одговарајући на питања америчког радио-коментатора Јоханеса Стила, Тито је, између осталог објаснио властито виђење Труманове доктрине. Наиме, он је истакао да такав амерички потез није за њега био изненађујућ јер су, иако прикривени, амерички „империјалистички“ планови који се крију иза антикомунистичких парола били за њега сасвим очекивани. Дотичући се утицаја Труманове доктрине на југословенску политику, Тито наводи да она ни на који начин не може реметити њене токове који су првенствено усмерени ка очувању мира⁷³.

О томе да Труманов говор није изражавао намеру о америчкој интервенцији само у Грчкој и Турској речито сведоче потоње хладноратовске конфронтације. О таквом феномену, у почетној фази његовог развоја сведочи и југословенска штампа. Кроз новинске наслове

⁶⁹ „Америчка штампа о Трумановом говору“, *Политика*, 17. март 1947, стр. 5.

⁷⁰ „На великом митингу у Њујорку двадесет хиљада Американаца осудило Труманову политику“, *Политика*, 4. април 1947, стр. 1.

⁷¹ Н. В. Parks. *Nav. delo*, str. 674.

⁷² „Изјава председника Комунистичке партије САД о ситуацији у САД“, *Борба*, 25. март 1947, стр. 4.

⁷³ „Одговори маршала Тита на питања америчког радио-коментатора Јоханеса Стила“, *Политика*, 26. април 1947, стр. 1.

може се наслутити да Грчка и Турска нису једине земље које постају предмет америчких експанзионистичких планова. Изражена су очекивања да ће амерички утицај превагнути у Француској, где иначе постоји изузетно јака комунистичка партија. Због тога „постоји могућност да ће Сједињене Америчке Државе изабрати Француску као следећи објекат за испитивање „Труманове доктрине“⁷⁴, што ће, према писању, омогућити Америци мешање у креирање унутрашње политике у Француској. Помоћ Америке бива условљена владама које су окренуте „десно“ и које немају комунистичке посланике. Због тога се, након реорганизације италијанске владе и уништавања Комунистичке партије у Италији о тој земљи говори као о новом потенцијалном власнику америчких повољних зајмова⁷⁵.

Два месеца након Трумановог говора амерички Сенат је усвојио предлог председника. И у текстовима *Политике* и *Борбе* том догађају придаје јако мали простор уз изразито информативни карактер. У тексту *Политике* изнад те информације се кроз један други текст наглашава да спољна политика Америке има „фашистички правац“⁷⁶, док се при именовању закона „помоћ“ ставља под наводнике, како би се иронично указало да карактер усвојеног предлога нема заиста карактер праве помоћи. Уводећи читаоца у причу о кризи која влада у Америци и масовном отпуштању радника, текст у *Борби* на истоветан начин говори о одобравању „помоћи“ Грчкој и Турској⁷⁷.

О првој конкретној реализацији Труманове идеје говори текст у *Политици* који наглашава да у Анкару стиже војна подршка из САД-а, уз поново сатирично наглашен карактер „спровођења помоћи“⁷⁸. Међутим у *Борби* је приметан знатно оштрији тон када је у питању однос према слању помоћи у Турску. Тамо се, истицањем податка о успостављању војних база према совјетској граници суптилно указује на могућност ратних интервенција које иницирају САД, као и да то несумњиво значи да Турска постаје део „табора Америке“⁷⁹. На такав начин се свест о постојању подвојеног света као и јасне дистинкције „ми“ и „они“ и путем штампе све више намеће и уобличава.

⁷⁴ „Притисак америчких империјалиста на Француску“, *Борба*, 7. мај 1947, стр. 1.

⁷⁵ „Криза владе у Италији“, *Борба*, 15. мај 1947, стр. 1.

⁷⁶ „Амерички империјализам представља главну опасност за европске демократске државе“, *Политика*, 16. мај 1947, стр. 2.

⁷⁷ „Амерички Сенат одобрио Труманов закон о „помоћи“ Грчкој и Турској“, *Борба*, 17. мај 1947, стр. 5.

⁷⁸ „У Анкару је стигла америчка војна делегација која ће спровести „помоћ“ Турској“, *Политика*, 24. мај 1947, стр. 2.

⁷⁹ „Давање „помоћи“ Турској тешко је оправдати јер она не представља демократију“, *Борба*, 15. јун 1947, стр. 4.

5. Од Харварда до Европе

5.1. Предговор

О томе да Труманово залагање за изгласавање помоћи Грчкој и Турској није јединствени случај преноси текст *Борбе* према јављању ТАСС-а: „Изјаве разних званичних личности, као и извештаји у штампи показују да руководеће личности САД припремају обиман програм зајмова и кредита са циљем да учврсте позиције америчког империјализма, да помогну реакционарне снаге и да спрече развијање напредних тенденција у Европи, Азији и Латинској Америци“⁸⁰.

Тако постаје јасно да је југословенска јавност била обавештена о томе да ће се ранија америчка тенденција „пружања помоћи“ наставити и да ће њен циљ бити не хуманог, већ империјалистичког и антикомунистичког карактера као и до тада.

Иако је у мају месецу представа о конкретнијем начину реализације помоћи била још увек магловита, постојале су назнаке да ће кључна личност у наставку пројекта бити Џорџ Маршал, министар спољних послова који је већ „примио на себе контролу над извршењем програма о зајму Грчкој и Турској“⁸¹.

Дистанцирање од СССР-а и анимозитет према његовој политици је у САД-у био је још интезивнији након Московске конференције. Током конференције која је трајала од марта до априла 1947. године министри спољних послова Велике Британије, Француске, СССР-а и САД-а требало је да заједничким снагама покушају да се изборе са актуелним европским политичким и економским проблемима.

Иако договори нису постигнути, значај ове конференције у контексту Хладног рата огледа се у томе што је америчка страна коју је предводио Џорџ Маршал била све више уверена у то да постоји велика вероватноћа да би разорена Европа могла постати део комунистичке орбите⁸².

⁸⁰ „Званичне личности САД припремају програм зајмова и кредита са циљем да се учврсте позиције америчког империјализма“, *Борба*, 22. мај 1947, стр. 4.

⁸¹ „Труман тражи од Маршала да прими на себе контролу над извршењем програма о „зајму“ Грчкој и Турској“, *Борба*, 25. мај 1947, стр. 5.

⁸² Ferald J. Vrayan, „George C. Marshall at Harvard: A study of the origins and construction of the „Marshall Plan“ Speech“, *Presidential studies quarterly*, Vol. 21, No. 3 (1991), str. 492.

По повратку из Москве, Маршал је овластио подсекретара америчког министарства спољних послова Дина Ачесона да настави да истражује којим земљама је, поред Грчке и Турске потребна „финансиска, техничка и војна подршка“ САД⁸³. На тај начин је успостављен континуитет са Трумановом доктрином где је, уз трансформације у складу са тадашњим потребама, наредни корак представљао Маршалов говор.

5. 2. Маршалов говор

На Харварду 5. јуна 1947. године Џорџ Маршал одржао је говор, прилично кратак и без конкретних бројки и предлога, пред првом целовитом послератном класом дипломаца. Говор је започео уз осврт на ситуацију у Европи, људске губитке, разрушене градове, фабрике и путеве са циљем да упути и утиче на свест Американаца који нису упознати са озбиљношћу околности у којима Европа егзистира.

Наводећи проблеме са којима се Европа суочавала након Другог светског рата, он истиче да ће за њен опоравак бити потребно много времена и много више напора од оних који су до сада учињени. Према његовим речима европска криза изазвана је, не само недостатком средстава за поновну изградњу, већ јој прети и опасност од масовне глади, с обзиром да се и производња смањује.

Из поменутих разлога он наводи да ће Европи бити потребна помоћ из иностранства, као и да су те потребе много веће од оних које она заправо може да плати. Због тога она мора добити значајну додатну помоћ, у супротном ће се суочити са озбиљним политичким, економским и социјалним проблемима.

Маршал се у свом говору осврнуо и на то да ситуација у Европи директно утиче на америчку привреду, те да је „логично“ да САД преузму на себе главну улогу регулатора при обнављању европске, а самим тим и светске трговине. Такође је наглашено да таква врста помоћи има за циљ очување мира и стабилизовање економских прилика, те да није уперена против одређене земље или доктрине. Иако је исткао да ће САД свакако бити један од главних фактора при реализовању програма за помоћ Европи, при крају говора Маршал истиче да „иницијатива мора поћи из Европе“. То би значило да саме европске земље

⁸³ Isto, str. 493.

удруженим снагама морају показати предузимљивост која ће им помоћи да савладају кризу⁸⁴.

Поред хуманих разлога за обелодањивање овог програма често се наводи и његова антикомунистичка подлога. Маршалов план је одраз старе идеје Вудра Вилсона о томе да САД треба да напусте изолационистичку политику прокламовану Монроовом доктрином и да би требало окренути се мултилатерализму, међународној економској и политичкој сарадњи⁸⁵.

5. 3. Одјек Маршаловог говора

Вест о одржаном говору била је медијски експонирана у америчкој јавности путем пар значајнијих листова који су објавили опште информације о говору. У *Њујорк Тајмс*-у се 6. јуна 1947. године на почетној страни налази слика Маршала на Харварду пре него што ће примити звање доктора правних наука са текстом његовог говора. Истог датума се у *Њујорк Тајмс*-у може наћи један чланак који истиче део Маршаловог говора којим он позива на европску интеграцију, уз велики наслов да прокламована политика није уперена „против неке земље или доктрине“⁸⁶. Упркос томе, Труманова администрација била је убеђена да је Маршалов говор у САД прошао сасвим неопажано⁸⁷.

Међутим, са друге стране океана перцепција Маршаловог говора била је сасвим другачија. Средства јавног информисања у Западној Европи била су веома ангажована када је било у питању преношење информација које су се тичале Маршаловог говора и даљих активности. Такав податак не чуди када се има на уму да је излагање о ситуацији у Европи и разматрање о могућностима њеног опоравка било сама суштина говора. Британски министар спољних послова, Ернест Бевин први је увидео његов значај, те је, одмах након извештавања владе ступио у контакт са француским министром иностраних послова, Жоржом Бидоом и наговестио неопходност будућих разговора о Маршаловом плану⁸⁸.

⁸⁴ „The Marshall Plan Speech“, *American Studies Journal*, No. 41 (1998), str. 8-10.

⁸⁵ Alexander D. Weissman, „Pivotal Politics—The Marshall Plan: A Turning Point in Foreign Aid and the Struggle for Democracy“, *The History Teacher*, Vol. 47, No. 1 (2013), str. 111.

⁸⁶ New York Times, 6. jun 1947, str. 1.

⁸⁷ G. S. Prentzas, *Nav.delo*, str. 19.

⁸⁸ Isto, str. 20.

За разлику од обиља позитивних коментара на рачун говора и ишчекивања његовог још повољнијег обистињења, са друге стране „гвоздене завесе“ та вест је наишла на сасвим другачији одзив. У совјетској и левичарској штампи било је пристуно зазирање, а некада и потпуно неповерење и одбацивање могућности прихватања Маршаловог плана који је означен као „начин за експлоатацију европских народа“⁸⁹.

За разлику од Запада где је вест о Маршаловом говору помпезно пропраћена, из перспективе југословенских медија вест о говору америчког секретара на Харварду, који се тичао стања послератне Европе, није завређивала посебну пажњу. У првим јунским данима у југословенској штампи није било никаквог помена Маршаловог говора ни његовог садржаја. Говор Џорџа Маршала се ретроактивно спомиње тек у познијим чланцима који се тичу Маршаловог плана, а који су били веома заступљени у текстовима југословенске штампе током 1947. године.

Први помен „Маршаловог плана“, без дотицања Маршаловог говора, налази се у *Борби* 16. јуна 1947. године у веома кратком коментару. Он садржи констатацију да Маршалов „програм за америчку „помоћ“ привредној обнови Европе“ представља Труманову доктрину која од првобитног карактера локалне помоћи Грчкој и Турској прераста у „општу политику“⁹⁰.

На основу тога постаје јасно да, посматрано кроз југословенску штампу која га у првим данима и не спомиње, у говору који је Џорџ Маршал изложио није било иновативних нити револуционарних елемената. Заправо, он је био перципиран искључиво као један од видова манифестације политике прокламоване Трумановом доктрином.

⁸⁹ Ђоко Трипковић, „Југославија и Маршалов план“, *Istorija 20. veka*, 1-2 (1990), str. 62.

⁹⁰ „Маршал жури са спровођењем помоћи Грчкој и Турској“, *Борба*, 16. јун 1947, стр. 6.

6. Париска конференција

6. 1. Састанак Бевина и Бидоа

Како је и било очекивано, земље које су са највећим ентузијазмом прихватиле вест о Маршаловом плану за помоћ Европи, Велика Британија и Француска, остале су предводници будућих корака који ће водити ка његовом спровођењу. Решени да искористе прилику коју су видели у Маршаловом плану Ернест Бевин и Жорж Бидо су се састали у Паризу 17. јуна 1947. године ради утаначења даљих конкретних акција⁹¹.

Извештавања о овом сусрету могу се наћи у тексту *Политике* у сажетом облику информативног карактера. Поред навођења основних информација о месту, времену и актерима састанка, интересантно је запазити један детаљ. Наиме, на крају извештаја се налази тумачење Маршаловог плана из перспективе московске *Правде* при чему се наводи да је он „понављање Трумановог плана о политичком притиску уз помоћ долара“⁹².

О састанку у Паризу у највећем броју случајева говоре текстови агенције ТАСС. Тако виђење ове конференције, у недостатку извештаја западних агенција, постаје сасвим једнострано. У једном од њих је наглашено да је Маршалова помоћ уперена првенствено према земљама Западне Европе, као и да се преговори америчке, британске и француске владе одвијају „иза леђа СССР-а и других европских земаља“, те да су они у супротности са начелима мирољубиве коегзистенције⁹³.

Искуство након Првог светског рата је показало да је ревизионизам, нарочито доминантан код Немачке био један од кључних проблема који су узроковали нови ратни сукоб. Из тог разлога Маршалова помоћ била је уперена према свим земљама укључујући и Немачку⁹⁴. Та америчка тежња у југословенској штампи била је представљена као манифестација мешања у унутрашњу политику једне земље, али и опасност по Француску⁹⁵.

⁹¹ G. S. Prentzas, *Nav.delo*, str. 25.

⁹² „Ернст Бевин стигао у Париз“, *Политика*, 18. јун 1947, стр. 2.

⁹³ „Сврха Бевиновог доласка у Париз је остварење Маршаловог плана“, *Политика*, 20. јун 1947, стр. 2.

⁹⁴ Alexander D. Weissman, *nav. delo*, str. 112.

⁹⁵ „Америчка „помоћ“ Немачкој значила би напуштање Потсдамских одлука“, *Борба*, 21. јун 1947, стр. 5.

О самом садржају преговора Бевина и Бидоа у Паризу није било никаквих додатних извештавања ни коментарисања. Ипак, коментар са краја дводневног састанка представља успешно обављен састанак уз сагласност са основним начелима Маршаловог програма. Ту се првенствено истиче неопходност заједничке иницијативе европских влада за побољшање европске економске ситуације. Поред тога, на заједничком састанку је било договорено да ће при доношењу наредних одлука у вези са овом темом бити обавезно консултовани представници Совјетског Савеза⁹⁶.

Совјетска влада је примила предлог да учествује на саветовању са министрима спољних послова Велике Британије и Француске уз помало резервисан став, али је на крају ипак донела одлуку да присуствује саветовању. Свој позитиван одговор је аргументовала увиђањем неопходности опоравка европске привреде⁹⁷.

Од тог момента све већи број чланака и коментара на тему Маршаловог плана бива заступљен у југословенској штампи. Они се углавном завршавају недоречено, уз знак упитник на крају који указује на то да се још увек разматра каква је његова права природа. Да ли он проистиче из хуманих побуда или само представља начин за управљање унутрашњом политиком европских земља?

Ипак, велики број алузија на сличност са Трумановом доктрином и користи коју од Маршаловог плана имају САД како би изашле из кризе, односно омогућиле европским земљама да буду обавезни купци њихових производа, определио би читаоца да перципира Маршалов план као инструмент америчке политике. Због тога неименовани аутор *Борбе* у свом чланку, указавши на несумњиву добробит коју би САД могле имати од овог програма, инсистира на томе да расположење земаља према њему првенствено зависи од услова под којим би финансијска подршка европским земљама била могућа⁹⁸.

⁹⁶ „Француско министарство спољних послова издало саопштење о Бевиновој посети Паризу“, *Политика*, 21. јун 1947, стр. 2.

⁹⁷ „Совјетска влада примила предлог о учешћу на саветовању три министра по питању Маршаловог плана“, *Борба*, 24. јун 1947, стр. 4.

⁹⁸ В. В. „О плану г. Маршала“, *Борба*, 28. јун 1947, стр. 4.

6. 2. Долазак Вјачеслава Молотова

Париска конференција тројице министара спољних послова Молотова, Бидоа и Бевина трајала је од 27. јуна до 2. јула 1947 године. У складу са њиховим договором, ток конференције није био отворен за медије, али је упркос томе јавност, чак и у Југославији била редовно обасипана насловима и обимним текстовима новинске агенције ТАСС у којима је, пре свега био акценат на совјетском гледишту.

Првобитни закључак совјетске стране на конференцији је да, како је Маршалов говор дао прилично нејасне информације о обиму и карактеру америчке помоћи, најпре треба консултовати америчку страну.

На конференцији су се издвојиле две стране: британско-француска и совјетска. Молотов је у име совјетске стране заступао став да утврђивање економских потреба појединачних европских земаља разорених у рату не сме бити предмет одлучивања само те три силе, док је британско-француска струја сматрала да је довољно да само оне учествују у састављању једног општег европског плана потреба⁹⁹.

Молотов је био заговорник идеје о састављању Одбора који би чиниле СССР, Велика Британија, Француска и представници још две силе, уз инсистирање на томе да морају бити „изабране из редова држава које су трпеле због немачке окупације“. По дефинисању потреба, свака земља би свој списак достављала Одбору на разматрање.

Англо-француски предлог је био базиран на идеји о постојању заједничког економског програма који би координисао привредним развојем свих земаља. На тај начин би се „европске државе приморале да полажу рачуна о економским изворима које оне поседују и искоришћавају у циљу да би се ове државе приморале да воде такву економску политику која би била повољна за Велику Британију, Француску и Сједињене Америчке Државе“¹⁰⁰.

Тако представљен предлог „Западне стране“ поново је имао за циљ да укаже на задирање у унутрашњу политику суверених земаља ради сопствених интереса, баш као што је био случај при оцени Труманове доктрине.

⁹⁹ „Гледиште совјетске владе на саветовању тројице министара спољних послова у Паризу“, *Политика*, 30. јун 1947, стр. 1.

¹⁰⁰ „Молотов предлаже да се образује одбор од представника Француске, Велике Британија и Совјетског Савеза ради утврђивања потреба европских земаља“, *Борба*, 2. јул 1947, стр. 1.

Са друге стране, СССР је био оличење покровитеља демократије и суверенитета свих европских држава, нарочито оних које су највише страдале у рату. Тако је оштра критика на рачун англо-француског предлога на Париској конференцији која је била заступљена у штампи представљала изврсну увертуру у опсежан говор Вјачеслава Молотова 2. јула 1947. године где је изречена критика на рачун англо-француског предлога и америчког империјализма.¹⁰¹

Одбијање Маршаловог плана био је преломан тренутак за совјетску спољну политику. Док су разлике између капиталистичког и социјалистичког света бивале све уочљивије, Стаљин је био свестан да је његова економска сарадња са Западом, негована у претходном периоду постала неодржива. Услед таквих околности, промена спољне и економске политике СССР-а била је усмерена на што јаче повезивање и контролу над земљама „народне демократије“ што је за последицу имало оснивање COMECON (*Council for Mutual Economic Assistance*)¹⁰².

¹⁰¹ „Statement by Molotov (Paris, 2 July 1947)“,

<https://www.cvce.eu/obj/statement_by_molotov_paris_2_july_1947-en-f692bc11-0049-4b78-ba99-bc0ac81aede8.html> (1. август 2018).

¹⁰² Cristian Bențe, „The Marshall Plan and the Beginnings of Comecon“, *Society and Politics*, Vol. 9, No. 2 (2015), str. 7.

7. Исток, Запад и Друга париска конференција

7. 1. О карактеру новог саветовања у Паризу

Одлазак Вјачеслава Молотова из Париза није значио и крај даљих преговора Бевина и Бидоа. Њих двојица су наставила даља разматрања поводом Маршаловог плана и сагласила се да преговоре наставе са представницима осталих европских држава. Тако су 4. јула 1947. године 22 европске државе позване на нови састанак који ће се одржати у Паризу 12. јула исте године¹⁰³.

У насловима југословенске штампе заступљени су веома негативни коментари поводом организовања новог саветовања на коме ће главна тема бити разматрање англо-француског плана економског опоравка европских земаља. Између осталог, у једном од текстова пророчки је предвиђено да ће земље Источне Европе бити искључене из сарадње коју ће остварити западноевропске земље. За њих је такође речено: „ако ове државе, или део ових држава буду примиле позив да учествују на овој конференцији-њих ће ставити пред алтернативу-или да се подреде наређењима финансиског капитала или да буду искључене из „западног или европског састава“¹⁰⁴.

Идеја уједињене Европе, чији су главни носиоци Велика Британија, Француска и Немачка појавила се још у Черчиловом говору у Цириху 1946. године, а Маршаловим планом добила нови замањ¹⁰⁵. При писању о новом састанку у Паризу се често, као главни политички циљ наводи управо стварање „западног блока“ држава уз изражен велики анимозитет према било каквом виду таквог уједињења¹⁰⁶.

Још један од „епитета“ који се у текстовима приписује карактеру састанка у Паризу од 12. јула 1947. године је одсуство демократије. Прецизније, истиче се да је реч о састанку где неће бити никаквих даљих дискусија које се тичу начина спровођења програма за европску обнову, већ да ће нацрт Бидо-Бевин бити једноставно дат на потпис представницима

¹⁰³ G. S. Prentzas, *Nav.delo*, стр. 27.

¹⁰⁴ „Саветовање које ће се одржати 12. јула има за циљ да се из европске сарадње искључе земље с демократским режимима“, *Борба*, 8. јул 1947, стр. 4.

¹⁰⁵ Валгер Лакер, *Нав. дело*, стр. 158.

¹⁰⁶ „У свом говору поводом америчког Дана независности, Бевин је показао да је циљ Маршаловог плана стварање „Западног блока“, *Политика*, 7. јул 1947, стр. 2.

присутних држава. За државе које се одазову позиву каже се да оне нису одане демократском режиму, већ да су „обожавачи доларских свежњева“¹⁰⁷. Пропагирајући губитак политичког и економског суверенитета који ће захватити земље које се буду одазвале позиву за учешће на новом париском саветовању, сугерише се надмоћ земља „народне демократије“ којима је слобода својствена, те је се не би одрицале због „шаке долара“¹⁰⁸.

Као одговор на питање због чега се конференција и сазива, аутор чланака за *Политику* Михаило С. Петровић открива: „да би мање и слабије државе, неке заваране шареном лажом, а неке присиљене уценама пристале на диктирани општи програм обнове, чији би стварни циљ био не њихова обнова ни обнова Европе, већ попуњавање дефицита и надокнађивање штете, које империјалистичке силе трпе због противречности својих интереса и међусобних трвења“¹⁰⁹.

Мотив прикривених циљева који се крију иза пројекта обнове Европе врло је доминантан у југословенској штампи. Као стварни циљ често се наводи егоистична побуда „империјалиста“ за побољшањем властите економије:

„У том плану-Бевин вели
Европи је цео спас.
О Yes помоћ збиља жели,
Али за њих-не за нас“¹¹⁰.

7. 2. Глас Москве

Земље Источног блока су испрва биле веома заинтересоване за План о помоћи разрушеној Европи, нарочито оне које су током рата претрпеле огромна разарања попут Пољске. У прилог тој тврдњи сведочи и званична објава њене владе која је одраз владајућег расположења према Маршаловом плану непосредно пред сусрет Молотова, Бидоа и Бевина. Пољски министар спољних послова Зигмунд Модзелевски је, сходно неопходности обнове

¹⁰⁷ Павле Алексић, „Слобода и независност народа не може се купити“, *Борба*, 9. јул 1947, стр. 1.

¹⁰⁸ „Конференција заказана за 12. јул у Паризу није конференција на којој би позване државе могле суверено дискутовати“, *Борба*, 9. јул 1947, стр. 1.

¹⁰⁹ Мих. С. Петровић, „Шта стварно омета обнову Европе“, *Политика*, 12. јул 1947, стр. 1.

¹¹⁰ „Помоћ“ Европи“, *Јеж*, 19. јул 1947, стр. 1.

своје земље стајао при становишту да ће она пружити подршку Плану обнове и учествовати у даљим активностима које се буду одвијале са циљем његовог спровођења¹¹¹.

Промена оваквог става може се пратити упоредо са променама односа СССР-а према овом питању. Одлазак Вјачеслава Молотова са конференције министара 2. јула 1947. године и јасно изражен став о карактеру новог саветовања у Паризу имали су свој одраз на перцепцију Плана помоћи за Европи код осталих земаља „народне демократије“.

Уочи новог саветовања 12. јула пољска влада је доставила ноту у којој је истакла да не прихвата позив за своје учешће. Главна образложење одговора односило се на критику предлога Бидо-Бевин који ће бити главна тема разматрана на конференцији, а који, како се наводи задире у независност једне земље: „Основни државни интереси Пољске јесу и биће положај и економски систем безбедности који најбоље гарантује неприкосновеност наших граница, рационални економски развитак и мир“¹¹². Овакав став пољске владе наликује совјетским погледима и образложењима која су заступљена у преносима њихових званичних гласила. Он постаје још разумљивији када се има у виду да је совјетски посланик у Паризу 4. јула 1947. године посетио пољског амбасадора Путрамента и „сугерисао“ да би Пољска требало да одустане од Плана и откаже своје учешће на Париској конференцији¹¹³. Мађарска влада је издала саопштење да такође неће учествовати на скупу у Паризу. Своју одлуку је образложила тиме да се „ради о питањима за која не постоји једнодушности великих сила, као и да на њој не учествују све велике силе“¹¹⁴.

Исти став по питању учешћа на саветовању износи и Албанија у аргументацији која обилује већ уобичајеним фразама о критици англо-француског предлога и политике мешања у унутрашња питања независне земље¹¹⁵. Док бугарска и финска влада такође отказују своје учешће, Румунија то чини уз констатацију да „они који су предложили план за помоћ Европи имали су за циљ да он буде неприхватљив за Совјетски Савез и тиме онемогућили сарадњу великих сила на економској обнови Европе“¹¹⁶.

Чехословачка је имала низ објективних разлога због којих би јој прихватање оваквог програма веома погодновало. Пресудан је био економски фактор, с обзиром да је 60% њеног

¹¹¹ „Пољска жели да учествује у одлукама о Маршаловом плану“, *Политика*, 27. јун 1947, стр. 1.

¹¹² „Пољска није прихватила позив да учествује на конференцији у Паризу“, *Политика*, 11. јул 1947, стр. 3.

¹¹³ Srdan Cvetković, *Nav. delo*, str. 111.

¹¹⁴ „Ни Мађарска неће учествовати на конференцији у Паризу“, *Политика*, 11. јул 1947, стр. 3.

¹¹⁵ „Уочи париског „саветовања“, *Политика*, 12. јул 1947, стр. 1.

¹¹⁶ „Више земаља се изјаснило да неће учествовати на конференцији у Паризу“, *Борба*, 10. јул 1947, стр. 4.

увоза и извоза било обављано са земљама Запада, док је економска сарадња са СССР-ом била на знатно нижем нивоу. На састанку чехословачког премијера Клемента Готвалда и министра спољних послова Јана Масарика са совјетским руководством 9. јула 1947. године отворено је било стављено до знања да се неће толерисати чехословачко прихватање позива на састанак у Паризу, као и програма помоћи. Таква врста притиска од стране Совјета утицала је на чехословачку владу да покорно прихвати све захтеве и одбије да учествује на састанку¹¹⁷.

Виђење чехословачке владе које преноси *Борба* одликује се једном специфичношћу. Наиме, аргумент ове стране заснива се на коментару да је одлука плод тога што су и „братске словенске“ земље одбиле да прихвате позив за учешће на конференцији. Такође наводе да би се „учешће Чехословачке на конференцији тумачило као акт уперен против пријатељства са СССР и другим нашим савезницима“¹¹⁸.

7. 3. Југославија и Друго париско саветовање

Непосредно пре сусрета три министра у Паризу 27. јуна 1947. године у западној штампи се говорило да је југословенска влада спремна да се прикључи Маршаловом плану¹¹⁹. Влада ФНРЈ је такође својом нотом исказала своју заинтересованост за учествовање у овој акцији, али да су јој исто тако потребне подробније информације о њеном карактеру¹²⁰. Иако је очигледно да је постојала извесна доза неповерења изазвана недостатком правих информација, јасно је да је Југославија била спремна да подржи акцију које се тичала обнављања европске привреде.

По Молотовљевом напуштању конференције министара у Паризу, југословенској влади је достављен телеграм у коме је било образложено због чега се совјетска делегација није могла сложити са англо-француским предлогом и Маршаловим планом уопште. При томе је као главни аргумент навођено мешање Запада у унутрашње послове европских држава¹²¹.

¹¹⁷ Srđan Cvetković, *Nav. delo*, str. 111.

¹¹⁸ „Више земаља одбило позив за састанак“, *Борба*, 12. јул 1947, стр. 1.

¹¹⁹ Đoko Tripković, *Prilike u Jugoslaviji i Velika Britanija 1945-1948*, Beograd 1990, str. 229.

¹²⁰ „Nota ambasade FNRJ u Parizu Ministarstvu inostranih poslova Republike Francuske u vezi sa organizovanjem pružanja pomoći evropskim zemljama, 28. jun 1947“ u: *Dokumenti o spoljnoj politici Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije 1947, kn. 2*, Beograd 1986, str. 25.

¹²¹ Đoko Tripković, *Nav. delo*, str. 67.

Међутим, Бевин и Бидо су наставили да развијају свој нацрт о помоћи Европи и са тим циљем послали позив европским земљама да учествују у конференцији заказаној за 12. јул 1947. године. Тако је француски амбасадор у Београду, у име француске и британске владе уручио позив југословенском министру иностраних послова Станоју Симићу. У њему је било наглашено да би пројекат европске обнове био од великог значаја за Југославију, а рок за доношење коначне одлуке о прихватању позива био је 10. јул 1947. године¹²².

Став совјетске владе био је променљив поводом тога да ли Југославија треба или не треба да учествује на саветовању у Паризу. Ипак, у телеграму од 8. јула совјетска влада је „предложила“ југословенској страни да не пошаље своје делегате¹²³. Југословенски политички врх не само што се верно придржавао инструкција СССР-а, већ при оцени југословенске коначне одлуке треба имати на уму и лоше односе са Западом и анимозитет према капитализму уопште.

У име југословенске владе, 9. јула 1947. године министар спољних послова Станоје Симић је уручио негативан одговор британском амбасадору у Београду који је садржао аргументацију изложену у три тачке. Прва теза се односила на то да југословенска влада није била консултована при доношењу општих принципа спровођења плана обнове, иако је показала велико интересовање за такву делатност. Првом тачком изнесена је критика на рачун тога што ће се на предстојећем саветовању разматрати предлог који је сачињен од стране Француске и Велике Британије. На тај начин интереси осталих земаља, нарочито оних које су тешко страдале у рату бивају сасвим занемарени. Други аргумент за негативан одговор југословенске владе базирао се на садржају предлога Бидо-Бевин који дозвољава појединим силама „да се мешају у унутрашњи привредни живот у неколико земаља, у таквој мери да би то довело у опасност њихову економску и политичку независност“¹²⁴. Овај аргумент се први пут среће у форми совјетског коментара на англо-француски предлог и постаје опште место у аргументацији скоро свих земаља „народне демократије“. Трећа ставка изражавала је негодовање југословенске владе поводом идеје да се и Немачка, конкретно њене западне зоне нађу међу земљама које ће примити помоћ. На крају ноте се

¹²² Isto, str. 65.

¹²³ Isto, str. 68.

¹²⁴ „Pismo ministra inostranih poslova Stanoja Simića britanskom ambasadoru u Beogradu povodom poziva upućenog Jugoslaviji da učestvuje na Konferenciji u Parizu o organizovanju pružanja pomoći evropskim zemljama, Beograd 9. jul 1947“ u: *Dokumenti o spoljnoj politici Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije 1947, kn. 2*, Beograd 1986, str. 42-43.

износи закључак да је влада ФНРЈ већ остварила велике кораке при обнови своје привреде, али и да ће јој у томе доста помоћи економска сарадња са низом земаља¹²⁵. На сличан начин као и СССР, и коментар југословенске владе садржи и осврт на остале земље које су разорене у рату и тако се, говорећи у њихово име, удаљава од посматрања искључиво сопствених интереса.

За расветљавање југословенског става према конференцији веома је важан став Јосипа Броза Тита. Говорећи о спољнополитичким проблемима, Тито је поводом југословенске одлуке о изостајању са конференције истакао да је суштина тог проблема изнесена у ноти владе ФНРЈ, али се поред тога осврнуо на дотадашња искуства са Западом уз констатацију да „од тих кругова не можемо очекивати несебичну и искрену помоћ за обнову наше земље“, као и да бисмо „прибавили себи само обавезе“. Иако не у првом плану, Тито објашњава да се југословенски став „што је сасвим разумљиво“ поклапа са ставом „наших братских и сусједних земаља“¹²⁶.

Југословенско држање поводом саветовања у Паризу било је пропраћено и у штампи. Аргументација за негативан одговор на позив за учешће од стране француске и британске владе имала је свој узор у тексту званичне ноте владе ФНРЈ. У тексту Мих. С. Петровића поново се истичу недореченост у пруженим информацијама о карактеру плана и егоистични империјалистички ставови великих сила. Он наводи Петогодишњи план којим ће Југославија показати да може властитим средствима и радом, а уз трговинске односе са „другим европским и ваневропским земљама“ надокнадити губитке и бити главни иницијатор сопствене обнове¹²⁷.

Представљајући Југославију као симбол и предводника борбе за слободу и независност, аутор *Борбе* Павле Алексић наводи: „Југославија чува своју независност и не жели да учествује у ма каквој комбинацији којом се удара на суверенитет земља. Ниједну меру којом се крњи слобода и суверенитет једне земље она неће примити“¹²⁸.

Југословенски политичари су и након неколико месеци веровали у исправност одлуке да не присуствују заседању у Паризу. О томе сведочи и говор министра иностраних послова

¹²⁵ Isto, str. 43.

¹²⁶ „Odgovori predsedika vlade FNRJ i ministra odbrane, maršala Jugoslavije Josipa Broza Tita, na pitanja direktora Tanjuga o nekim aktuelnim spoljnopoličkim problemima, Bled 7. avgust 1947.“, u: *Dokumenti o spoljnoj politici Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije 1947, kn. 2*, Beograd 1986, str. 109.

¹²⁷ Мих. С. Петровић, „Шта стварно омета обнову Европе?“, *Политика*, 12. јул 1947, стр. 1.

¹²⁸ Павле Алексић, „Слобода и независност народа се не може купити“, *Борба*, 9. јул 1947. стр. 1.

Станоја Симића на заседању Генералне скупштине Уједињених нација. Он наглашава активности које су остварене у име Маршаловог плана представљају прорачунати план САД који има за циљ стварање Западног блока држава који је против СССР-а и земаља народне демократије. Своје политичке циљеве САД остварују тако што се уздижу изнад Уједињених нација као органа светске колективне безбедности и тако постепено преузимају улогу „светског арбитра и судије изнад свих осталих влада“. Поред тога, као кључни проблем, поред задирања у унутрашњу политику земаља које финансирају, Станоје Симић истиче да се државе које примају америчку помоћ суочавају са озбиљним проблемима цветања црне берзе и скупоће¹²⁹.

У југословенској јавности је и у наредним годинама била доминантна мисао да би реализација обнове Европе, као круцијална идеја, требало да буде поверена Организацији УН која би на знатно правичнији и ефикаснији начин обезбедила неопходну помоћ европским земљама. У часопису *Међународна политика* износи се једна потенцијална идеја која би поспешила начин на који се помоћ европским државама спроводи: „Специјализовани органи који би се у ту сврху створили у оквиру ОУН били би с гледишта међународне економске сарадње, нарочито решавања питања помагања неразвијених земаља, знатно ефикаснији. Као колективна тела чланица ОУН, они би имали више услова да у својим акцијама воде рачуна пре свега о општим интересима“¹³⁰.

Овакви предлози сведоче и о незадовољству које југословенска страна изражава према резултатима Маршаловог плана до 1951. године, упркос њеној, тада знатно измењеној спољнополитичкој оријентацији.

7. 4. Конференција за европску привредну сарадњу

Према унапред одређеном датуму 12. јула 1947. године одржана је конференција у Паризу којој је присуствовало 48 делегата који су представљали 16 европских нација које су се одазвале позиву¹³¹. Међу њима су се нашле Велика Британија, Француска, Данска, Аустрија, Грчка, Португал, Исланд, Ирска, Италија, Луксембург, Белгија, Холандија,

¹²⁹ „Шеф југословенске делегације Станоје Симић на заседању Генералне скупштине Уједињених нација“, *Политика*, 24. септембар 1947, стр. 1.

¹³⁰ „Перспективе администрације Маршалове помоћи“, *Међународна политика*, 11. април 1951, стр. 8.

¹³¹ Шпанија није добила позив да учествује на конференцији у Паризу.

Норвешка, Швајцарска, Шведска и Турска, док су учешће одбили СССР, Мађарска, Чехословачка, Пољска, Финска, Румунија, Бугарска, Југославија и Албанија¹³². Циљ њиховог окупљања било је детаљније разрађивање програма путем којег ће обнова Европе, коју је Џорџ Маршал у свом говору истакао као нужну, бити могућа. Након што би на конференцији били установљени конкретни предлози о току даљих акција требало их је послати секретару Маршалу¹³³.

Састав земаља присутан на конференцији није могао да остане без икаквих коментара у југословенској штампи. Тако се у *Политици* налази запажање да су на конференцију дошле „неутралне и бивше непријатељске земље“ као и да је на њој заступљена „сужена Европа“, док су савезничке, демократске земље као кључне изостале¹³⁴. На основу таквог коментара, стиче се утисак да југословенска штампа Конференцију, а сходно томе и одлуке донете на њој, не перципира као легитимне, с обзиром да земље које су највише страдале у рату не одлучују о начину обнове Европе.

На почетку састанка констатовано је да земље Источног блока нису прихватиле позив. У новинским коментарима се таква одлука квалификује као сасвим исправна јер су њихове владе показале да имају „прецизну и праведну концепцију о својим правим интересима“¹³⁵. О току саме Конференције изнете су помало недоречене констатације које не откривају много о самом току и суштини догађаја. На почетку се, баш како је и предвиђено, описује „суморна атмосфера“ састанка на који су чак и присутне земље дошле само зато што су им чињени велики уступци. Као главни актери истичу се председник Конференције Бевин и Бидо који, на основу исписаних редова о овом састанку, сасвим самостално њиме руководе. О томе је часопис *Јез* изнео сатиричан коментар: „Бевин је одржао краћи поздравни говор, а присутни су, да не би кварили лепоту тренутка одушевљено ћутали“. Опис даљег тока конференције представља састанак чији учесници не дискутују већ се држе нацрта Бевин-

¹³² „Chronology of the Marshall Plan June 5 1947 to November 5 1947“, <http://www.marshallfoundation.org/library/wp-content/uploads/sites/16/2014/05/Chronology_of_the_Marshall_Plan_June_5_1947_to_November_5_1947-1.pdf> (4. avgust 2018).

¹³³ G. S. Prentzas, *Nav.deło*, str. 28.

¹³⁴ „Половина савезничких земаља одбила је англо-француски позив, док су неутралне и бивше непријатељске земље заступљене на „саветовању“, *Политика*, 14. јул 1947, стр. 2.

¹³⁵ Исто, стр. 2.

Бидо: „ова такозвана „конференција“ ће бити само „про форма“ и завршиће се тако што ће се прихватити англо-француски предлог“¹³⁶.

У наставку Конференције било је неопходно што скорије установљење онога што је у европским земљама већ доступно, као и свега онога што недостаје и што ће захтевати помоћ САД. Са тим у вези предложено је оснивање привремене европске организације и наглашено да она неће задирати у питања унутрашње политике појединачних земаља. Та организација специфичне структуре, СЕЕС (*Committee of European Economic Co-operation*), сачињена од представника свих 16 нација имаће главни задатак да за САД до септембра сачини извештај о европским потребама, имајући у виду период од 4 године.¹³⁷

У југословенској штампи није било заступљено превише детаља поводом оснивања ове организације, нити њене главне сврхе: „основана је нека организација без имена и формулисаног циља“¹³⁸. Било је познато једино да се на седницама договарало о оснивању разних „одбора“. Оставивши по страни њихове циљеве и конкретне намене, текстови који говоре о конференцији у Паризу највише пажње су посветили владајућој атмосфери и лажној слици о хармоничним односима који постоје међу учесницима. О томе речито говори коментар: „наравно, организатори париске конференције брижно крију од спољних посматрача све што се догађа на овој конференцији, и труде се свим средствима да створе утисак да на конференцији влада хармонија и да се све глатко одвија“¹³⁹.

Конкретне одлуке Конференције су, на основу тесктова у југословенској штампи, биле сасвим скрајнуте. Због тога је на последњој седници Конференције оштра критика изнесена на рачун њеног трајања, а још већа огорченост изражена због могућности да Немачка и Франкова Шпанија буду део плана¹⁴⁰.

¹³⁶ „На париском „саветовању“ неће бити никаквих дебата, размимоилажења, демократске процедуре“, *Политика*, 13. јул 1947, стр. 2.

¹³⁷ „Draft plan for the establishment of a Cooperation Committee (Paris, 13 July 1947)“, <http://www.cvce.eu/obj/draft_plan_for_the_establishment_of_a_cooperation_committee_paris_13_july_1947-en-62e5536c-db04-4842-87c7-483f7b0e3987.html> (4. avgust 2018).

¹³⁸ Павле Алексић, „Парола о привредној сарадњи није могла прикрити позадину састанка у Паризу“, *Борба*, 19. јул 1947, стр. 4.

¹³⁹ „Организатори париске „конференције“ настоје да прикрију неслогу која је избила већ на првом састанку „радног одбора“, *Борба*, 15. јул 1947, стр. 4.

¹⁴⁰ „Са последње седнице „конференције за европску привредну сарадњу“ новинари нису имали шта да јаве“, *Борба*, 17. јул 1947, стр. 4.

8. Перцепција Маршаловог плана у југословенској штампи по окончању конференције у Паризу

8. 1. Значај обнове Немачке

По окончању конференције у Паризу у новинским насловима је била врло доминантна тема инсистирање САД-а да помоћ на име Маршаловог плана буде дата са првенственом сврхом помоћи Немачкој. На тлу Немачке су после Другог светског рата постојале управе Совјета, Британаца, Американаца и Француза. „Западне зоне“ су се постепено уједињавале, те су од лета 1947. године америчка, француска и британска зона почеле на свом простору спроводити истоветну политику¹⁴¹.

Званични амерички документ у коме је приказана хронологија Маршаловог плана од 5. јуна до 5. новембра 1947. године показује да је влада САД заиста упутила војној управи у америчкој зони на челу са генералом Лусијусом Клејем ноту да „предузме све потребне кораке како би се немачка производња удвостручила“. Са наведеним се сагласила и Велика Британија¹⁴². Таква настојања САД су хтеле да потпомогну путем Маршаловог плана.

У *Политици* се наводи да су манифестације нове америчке политике према Немачкој обнова Рура, која се удаљава од првобитно планиране интернационализације и иде ка директном потчињавању англо-америчком утицају, као и фаворизовање Западне Немачке да постане део Одбора за европску сарадњу¹⁴³. Британски утицај је у таквим потезима представљен као маргиналан, а њена политика представљена као немоћна и приморана да се повинује америчким одлукама¹⁴⁴.

О томе због чега су амерички интереси уперени према Руру говори и Борис Зихерл у чланку у часопису *Тридесет дана*. Он истиче да је обнова Рура, као изузетно индустријализоване

¹⁴¹ Валтер Лакер, *Нав. дело*, стр. 117.

¹⁴² "Chronology of the Marshall Plan June 5 1947 to November 5 1947", <http://www.marshallfoundation.org/library/wp-content/uploads/sites/16/2014/05/Chronology_of_the_Marshall_Plan_June_5_1947_to_November_5_1947-1.pdf> (6. август 2018).

¹⁴³ „Намера Маршала да обнови немачку индустрију изазива велико узбуђење у Паризу“, *Политика*, 19. јул 1947, стр. 1.

¹⁴⁴ „Вашингтон принудио Велику Британију на преговоре о производњи угља у Руру“, *Политика*, 6. август 1947, стр. 4.

области, од виталног значаја за будућност америчких експанзионистичких планова. Док су питања плаћања репарација од стране Немачке у потпуности занемарена, интерес САД на том простору првенствено се односи на инвестиције америчких капиталиста. Тако би, са стварањем изузетно повољне економске позиције били остварени планови за реализацију америчких политичких планова. И на овом месту се аутор позива на већ постојеће аналогије Хитлера и америчких империјалиста: „Рурска област треба да одигра исту улогу коју је играла у плановима хитлеровских освајача: да буде ковачница агресије против Совјетског Савеза и других демократских снага Европе“¹⁴⁵.

Поистовећивање обнове немачке привреде и обнове Европе постаје у новинским текстовима веома заступљено, па се чак каже: „ускладити привреду Европе значи прилагодити је обновљеној немачкој привреди“¹⁴⁶. Наслови у штампи остављају утисак америчке решености да Западна Немачка постане саставни део „Западног блока“, као једног од главних циљева Маршаловог плана. Огорченост поводом обнављања немачке привреде уместо узимања репарација за земље које су страдале услед немачког експанзионизма расла је још више када је постало јасно да ће Одбор за европску сарадњу ради састављања извештаја за САД дати исти упитник Немачкој као и осталим земљама које су учествовале на конференцији у Паризу¹⁴⁷.

8. 2. Активности Одбора за европску сарадњу

Након завршетка саветовања у Паризу Одбор за европску сарадњу је имао задатак да сачини детаљан извештај о стању у европским државама за владу САД. Он би требало да представља оквир за даље делатности које ће омогућити реализовање идеје садржане у Маршаловом говору са Харварда.

Његова кључна идеја се односила на то да иницијатива за опоравком континента мора проистећи од самих тих земаља. Тако је Одбор за европску сарадњу постао репрезентативно тело европских држава, првенствено 16 земаља учесница конференције. Током

¹⁴⁵ Борис Зихерл, „Амерички план „новог“ поретка у Европи“, *Тридесет дана*, јул 1947, стр. 9-10.

¹⁴⁶ „САД упутиле ноте Великој Британији и Француској о својој новој политици у Немачкој“, *Политика*, 20. јул 1947, стр. 1.

¹⁴⁷ „Комитет за „европску сарадњу“ открио своје намере у погледу репарација и подизања немачке индустрије“, *Борба*, 31. јул 1947, стр. 4.

вишенедељних састанака у Паризу, у Одбору се издвајало више струја са различитим гледиштима о карактеру будуће помоћи, али је виши циљ постајао обједињујући фактор, те је политиком уступака дошло до њиховог усаглашавања¹⁴⁸. У складу са крајњим роком, Одбор, на чијем челу се налазио Ернест Бевин сачинио је опсежан извештај који је представљен у САД-у 23. септембра 1947. године¹⁴⁹.

Извештај је у свом првом делу подразумевао опште констатације о европским проблемима, могућим начинима њиховог самосталног решавања, али и помоћи која би дошла из САД и других ваневропских земаља. У њему су се такође налазили сумирани извештаји сачињени од специјализованих одбора појединачних земаља (укључујући и Западну Немачку) који се тичу ситуације око количине хране, извора енергије, гвожђа, челика, дрва, радне снаге, али и финансијских могућности¹⁵⁰.

Према оскудним коментарима заступљеним у југословенској штампи, стиче се утисак да је рад Одбора био непродуктиван и да су чланице веома далеко од доношења јединственог решења. Одмах по завршетку конференције се појављују наводи да није могуће израдити план и утврдити „економске потребе“ и да се због недостатка дијалога седнице прекидају¹⁵¹. У текстовима о седницама Одбора често се напомиње да је њихов ток условљен налозима из САД-а, што само по себи демантује идеју о самосталној акцији европских земаља. У том контексту се наводи да САД желе да наметну европским земљама систем царинске уније са циљем стварања јединственог тржишта за америчку робу¹⁵². Југословенска штампа истиче и податке о директним америчким интервенцијама које се манифестују доласком „Труманових емисара“ чији је циљ вршење утицаја на „уобличавање“ званичног извештаја европских земаља у правцу „снижавања њихових захтева“¹⁵³.

О току конференције на занимљив начин говори часопис *Јез*. Представљајући „Рад „париског комитета“ у цифрама, он приказује „узалуд утрошене сате на седницама“ и

¹⁴⁸ G. S. Prentzas, *Nav.delo*, str. 29.

¹⁴⁹ Isto, str. 31.

¹⁵⁰ Више у: http://www.marshallfoundation.org/library/wp-content/uploads/sites/16/2014/04/Committee_of_European_Economic_Co-operation_General_Report_1947.pdf (13. август 2018).

¹⁵¹ „Радни одбор „париске“ конференције није успео да изради план економских потреба“, *Борба*, 21. јул 1947, стр. 4.

¹⁵² „Амерички план о царинској унији 16 земаља треба широм да отвори врата америчкој роби“, *Борба*, 18. август 1947, стр. 4.

¹⁵³ „Нова фаза америчке интервенције на конференцији у Паризу“, *Политика*, 31. август 1947, стр. 4.

фондове као што су „обећање лудом радовање“ и „помоћ на куково лето“. Поред шaljивих, али првенствено сатиричних приказа тока рада Одбора, крајњи приказ представља реалну владајућу перцепцију рада Одбора, а и самог Маршаловог плана: „Салдо (Стварна помоћ): 0 (и словима: нула)¹⁵⁴“.

О завршетку рада Одбора и поднетом извештају дневна југословенска штампа не пружа никаква даља објашњења. Ипак, уз извесну временску дистанцу, у часопису *Тридесет дана* из 1948. године се пружа осврт на извештај са ове конференције. Према аутору извештај представља „историски документ умирућег капитализма“. Он уочава да се извештај заснива првенствено на интересима Велике Британије и Француске, чија је главна идеја пораст продуктивности који би се одигравао упоредо са САД, а на рачун Западне Немачке. Извештај представља актуелну кризу у Европи као последицу Другог светског рата. Њиме се такође предвиђа новчани износ од 22, 44 милијарде долара који би надоместио дефицит западноевропских земаља. Актуелно решавање проблема „доларског јаза“, односно недостатка доларске валуте у Европи, било би постигнуто повећањем обима трговинске размене са САД, што је такође истакнуто као једна од битних ставки Париског програма¹⁵⁵.

8. 3. САД и Маршалов план

8. 3. 1. Хари Труман и Програм за обнову Европе

Иако је предлог за помоћ Европи идејно потекао од америчког министра иностраних послова Џорџа Маршала који је имао подршку председника Трумана, пут до његовог званичног одобрења у оквирима америчког законодавства није био једноставан. До тренутка када амерички Конгрес, као главно законодавно тело није прихватио Маршалов план, судбина европског програма обнове била је врло неизвесна.

Тога су била свесна и тројица министара која су заседала у Паризу крајем јуна 1947. године. Из тог разлога је став совјетске делегације, према писању *Борбе*, био да „треба утврдити до које мере Маршалови планови представљају званичан став САД, до које мере су САД

¹⁵⁴ „Биланс америчког Маршаловог плана“, *Јез*, 13. септембар 1947, стр. 8.

¹⁵⁵ Милан Гаврић, „Два основна документа Маршаловог плана“, *Тридесет дана*, април 1948, стр. 4-10.

спремне да се финансиски ангажују у спровођењу Маршаловог програма и под којим условима“¹⁵⁶.

Постојала је реална опасност да део америчких политичара, склоних ставу да се треба држати старе изолационистичке политике, у Конгресу не одобри Програм за обнову Европе. Један од најватренијих заговорника те идеје, један од главних опонената Маршаловом плану био је сенатор Роберт Тафт¹⁵⁷.

Врло брзо након завршетка Париске конференције Конгрес је престао са радом и најавио да ће поново отпочети са заседањима од јануара наредне године. Констатовано је да нема потребе за одржавањем ванредног заседања¹⁵⁸.

За то време, према наводима југословенске штампе, шансе да европске земље добију очекивану помоћ од САД биле су минималне. О томе да је идеја о финансијској подршци од стране САД остала само на нивоу обећања сведочи и коментар у *Борби*: „Председник Труман је разбио све наде Европе да ће ове године добити америчку помоћ“¹⁵⁹.

Променљиви ток заседања и недостатак сарадње међу чланицама Одбора, из перспективе САД још више су удаљавали могућност реализовања финансијске помоћи. Њихове тежње, које су занемаривале чињеницу да је амерички врх главни креатор политике нису могле бити олако прихваћене: „несумњиво је да ће Конгрес одбити такав план“¹⁶⁰.

Чињеница је да су САД имале одлучујућу реч када је у питању одређивање висине и карактера помоћи за Европу. Председник Труман је био веома заинтересован за успех Маршаловог плана. При истицању значаја Плана за опоравак Европе, Труман је инсистирао на његовом хуманом аспекту, али није прикривао ни чињеницу да би се стабилизација европске привреде одразила на америчку привреду у најпозитивнијем смислу¹⁶¹. Југословенско увиђење значаја Маршаловог плана за америчку привреду показује следећа

¹⁵⁶ „Треба утврдити до које мере су САД спремне да финансирају Маршалов план“, *Борба*, 1. јул 1947, стр.

¹⁵⁷ Alexander D. Weissman, *Nav. delo*. str. 113.

¹⁵⁸ „Ове године неће се сазивати амерички Конгрес у ванредно заседање поводом Маршаловог плана“, *Политика*, 26. јул 1947, стр. 2.

¹⁵⁹ „Труманова изјава изазвала разочарање и песимизам у службеним британским круговима“, *Борба*, 17. август 1947, стр. 4.

¹⁶⁰ „Делегати на конференцији за „европску сарадњу“ плаше се америчке клопке“, *Борба*, 30. август 1947, стр. 4.

¹⁶¹ John W. Coffey, „The Statesmanship of Harry S Truman“, *The Review of Politics*, Vol. 47, No. 2 (Apr., 1985), str. 243.

дефиниција Плана у часопису *Јез*: „Џорџ Маршалов план је план за организовање европске привреде у циљу извлачења што веће користи америчком капиталу“¹⁶².

У контексту такве политике треба тумачити Труманову одлуку о оснивању „Одбора за помоћ иностранству“. На његовом се челу налазио амерички министар трговине Хариман. Описујући састав Одбора који је сачињен углавном од крупних капиталиста, економиста и банкара, Стеван Дедијер у тексту *Политике* о Хариману говори као „познатом ратном хушкачу и финансијеру“¹⁶³.

Извештај који је по окончању задатог рока доставио Одбор за европску сарадњу није у свом првобитном облику био са одобравањем прихваћен у америчким круговима. Из тог разлога је председник Одбора за помоћ у иностранству у новембру месецу донео нови, ревидирани извештај који је за америчку страну био знатно прихватљивији¹⁶⁴.

Суштина односа југословенске штампе према Харимановом извештају може сумирати коментаром Стевана Дедијера: „У самом извештају овог одбора Волстрита, под паролом тобоже „помоћи Европи“, изражена је на најгрубљи начин тежња да се потпуно лише политичке и економске независности 16 земаља са 275 милиона становника“¹⁶⁵.

Констатујући лоше стање у Европи, Хариман истиче да оно није искључиво последица рата, већ да је за то крива немогућност Европе да се на прави начин организује. Због тога као решење упадљиве новчане кризе он представља америчке стручњаке и кредите „као да би се хтело европским народима сугерирати: ми вам можемо помоћи да оздравите помоћу наших златних инјекција, али само онда ако вам их пружају наши, амерички „лекари“, и ако они „организују“ свакодневно дозирање“¹⁶⁶. Неслагања Харимановог и Париског програма уочавају се и у односу према немачкој индустрији. Док је Париски програм у немачкој индустрији видео могућност оздрављења привреде Велике Британије и Француске, Хариманов извештај истиче да „помоћ која ће се дати Немачкој мора бити већа него што је Париска конференција предвидела“¹⁶⁷.

¹⁶² „Коначна дефиниција Џорџ Маршаловог плана“, *Јез*, 27. септембар 1947, стр. 8.

¹⁶³ Стеван Дедијер, „Маршалов план-чедо Волстрита“, *Политика*, 13. новембар 1947, стр. 1.

¹⁶⁴ Više u: „A Report by THE PRESIDENT'S COMMITTEE on FOREIGN AID“,

[https://www.marshallfoundation.org/library/wp-](https://www.marshallfoundation.org/library/wp-content/uploads/sites/16/2014/04/European%20Recovery%20and%20American%20Aid%2013%2001%201947.pdf)

[content/uploads/sites/16/2014/04/European Recovery and American Aid 13 01 1947.pdf](https://www.marshallfoundation.org/library/wp-content/uploads/sites/16/2014/04/European Recovery and American Aid 13 01 1947.pdf) (14. Avgust 2018).

¹⁶⁵ Стеван Дедијер, „Маршалов план-чедо Волстрита“, *Политика*, 13. новембар 1947, стр. 1.

¹⁶⁶ Милан Гаврић, „Два основна документа Маршаловог плана“, *Тридесет дана*, април 1948, стр. 15.

¹⁶⁷ Стеван Дедијер, „Маршалов план-чедо Волстрита“, *Политика*, 13. новембар 1947, стр. 1.

Хариманов извештај, поред тога што оцењује захтеве Одбора за европску сарадњу као претеране, сматра да је Европи потребна много мања количина намирница, али исто тако сматра неопходном монетарну реформу и бројне погодности при трговинским трансакцијама са САД¹⁶⁸. Још један од услова за пружање помоћи је, према Харимановом извештају, редуковање трговних веза са земљама Источног блока¹⁶⁹.

Удаљавање хладноратовских блокова имало је као последицу јаче повезивање земаља Источног блока. Са СССР-ом као предводником, као вид својеврсног „одговора Маршаловом плану“, дошло је до оснивања Информационог бироа са средиштем у Београду који је окупљао велики број комунистичких партија¹⁷⁰. Међу његовим циљевима часопис *Народни студент* истиче не само окупљање комунистичких партија, већ и „координацију њихове делатности на основу узајамне сагласности“¹⁷¹. Постојање таквог тела и систем билатералних споразума којима су земље Источног блока биле повезане, представља само почетак јасне диференцијације Истока и Запада на више нивоа.

8. 3. 2. Неопходност „поробљавања Западне Европе“ из америчке перспективе

Веома интересантна запажања у југословенској штампи могу се запазити при анализи односа САД и земаља Западне Европе. Опсежне критике које су упућиване на рачун америчке политике према Грчкој и Турској са прокламовањем Труманове доктрине, у сличном облику се преносе и када су у питању биле друге европске земље у контексту Маршалове помоћи.

Различити текстови који се могу сусрести у југословенској штампи сагласни су око питања узрока америчког империјализма и Маршаловог плана, при чему је констатовано да он лежи у почецима нове америчке економске кризе. Највећи интезитет писања о проблемима америчке економије и друштва достигнут је у периоду након окончања Париске конференције. Такав податак не чуди када се има у виду званичан однос југословенске владе према питању даљих активности уперених ка реализовању Плана за помоћ Европе.

¹⁶⁸ Милан Гаврић, „Два основна документа Маршаловог плана“, *Тридесет дана*, април 1948, стр. 15.

¹⁶⁹ Стеван Дедијер, „Маршалов план-чедо Волстрита“, *Политика*, 13. новембар 1947, стр. 1.

¹⁷⁰ Радоје Ненадовић, *Nav. delo*, стр. 151.

¹⁷¹ „Пропаганда о комунистичкој опасности-маска тежње за светским господством“, *Народни студент*, 24. октобар 1947, стр. 2.

Америчка економија је током ратног периода доживела процват. По укидању централног планирања, након окончања рата она је доживела велику трансформацију-од система владине потпуне контроле ка систему сасвим смањених владиних ингеренција и издатака. Ипак, изузетно позитивна расположења младих људи са наступајућим периодом мира, била су одраз „економског бума“.

Поред тог глобалног субјективног утиска, објективна оцена послератног економског стања у САД постаје спорна када се има у виду чињеница се ратни и послератни системи у економском смислу веома разликују. Због тога главни економски индикатори успешности производње, БДП и БНП из та два периода нису поредиви. Увидевши тај проблем, амерички економиста Дејвид Р. Хендерсон, говорећи о америчкој економији након 1945. године не даје конкретан и прецизан одговор на питање да ли је послератни процват америчке економије само мит. Он инсистира на томе да се велики бум може уочити у огромном порасту приватних инвестиција, које је председник Труман свесрдно подржавао¹⁷².

Величајући домете америчке производње током Другог светског рата, Мирко Марковић, аутор текста о карактеристикама нове америчке економске кризе у часопису *Тридесет дана*, детаљније него што то чини дневна штампа објашњава њен суноврат у послератном периоду.

Дијагностикујући централне проблеме америчке економије и њен одраз на друштвене прилике, аутор закључује да је настављена тенденција велике производње заступљене у ратним приликама. Он открива неодрживост таквог система, што за последицу има хиперпродукцију. Проблем настаје услед нагомилавања робних резерви које су крајем 1946. године износиле скоро 35 милијарди долара, што се никада у САД није догодило¹⁷³. Након завршетка рата, са суженим тржиштем, за америчку економију се јавио нови проблем-где пласирати те вишкове?

Као још један од проблема аутор примећује несразмеран раст цена након рата и смањење куповне моћи становништва. Појачању тог утиска доприноси и цитирана изјава самог америчког председника у *Борби*: „Цене скачу и многи себи не могу да дозволе ни трошкове

¹⁷² „The U.S. Postwar Miracle“, <https://www.mercatus.org/system/files/U.S.%20Postwar%20Miracle.Henderson.11.4.10.pdf> (14. avgust 2018).

¹⁷³ Мирко Марковић, „Постојећа криза у САД и њене особености“, *Тридесет дана*, август-септембар 1947, стр. 46.

за најпотребније ствари“¹⁷⁴. Заступљено је и велико сиромаштво као пропратни фактор незапослености која је погодила чак 6 милиона људи¹⁷⁵.

Међу индикаторима нове економске кризе Мирко Марковић открива и потресе на берзи у Њујорку: „само један дан ове године, тј. 14. априла вредност акција на берзи у Њујорку пала је у општој суми за једну милијарду и осам стотина милиона долара. Тако, на примјер, акције „Јунајтед стејт стил“ пале су по 2 долара на акцији „Крајслер“ по 4 долара, итд“¹⁷⁶.

Иако експлицитно то не истиче, аутор алудира на кризу која ће несумњиво погодити америчко друштво као што је то учинила Велика економска криза 1929. године, а онда и друге земље одане капиталистичком систему.

Увидевши проблем велике количине сувишне робе и тенденцију смањења извоза, америчке власти су, према писању штампе, пронашле начина да се изборе са овом кризом примењујући систем „поробљавања“ земаља Западне Европе или другачије Маршалов план. Из економске перспективе, то би значило обезбеђивање новог тржишта за извоз америчких производа. Тај систем се заснива на пружању помоћи у виду америчких долара путем којих се онда може купити потребна роба искључиво у САД¹⁷⁷.

Некада најмоћнија држава европског континента била је Велика Британија. После Другог светског рата она се нашла на удару економске кризе и била принуђена да потражи помоћ у виду зајмова у САД. Током читаве 1947. године југословенска штампа је подробно извештавала о британској кризи и ситуацији у друштву. Тако ослабљена, Велика Британија представљала је погодно тле за америчке зајмове и пласман широког асортимана америчких производа. О стварном карактеру те економске помоћи сведочи следећи цитат: „Сједињене Америчке Државе отворено теже да искористе садашње тешкоће Велике Британије да би је још чвршће упрегле у доларска кола“¹⁷⁸. Међутим, помоћ коју је добијала Велика Британија није била довољна да уклони знаке економске кризе. Нови зајмови стављали су је и у политички подређен положај, док су потешкоће у друштву попримале све веће размере.

¹⁷⁴ „Труман признаје да САД прети тешка економска криза“, *Борба*, 27. октобар 1947, стр. 4.

¹⁷⁵ Мирко Марковић, „Постојећа криза у САД и њене особености“, *Тридесет дана*, август-септембар 1947, стр. 42.

¹⁷⁶ Исто, стр. 47.

¹⁷⁷ А. О., „Волстрит и планови за „стишавање кризе“ у Сједињеним Америчким Државама“, *Борба*, 21. октобар 1947, стр. 4.

¹⁷⁸ „САД теже да искористе садашње тешкоће Велике Британије“, *Борба*, 18. август 1947, стр. 4.

Према томе, на основу писања југословенске штампе, постаје јасно да САД приликом давања зајмова имају на уму искључиво оздрављење властите економије.

Овакви прикази економског стања у САД и земљама Западне Европе југословенском читаоцу намећу идеју не само кризе појединих држава, већ феномена својственог капиталистичком систему уопште. За разлику од њих, слике величанствених успеха Петогодишњих планова у Југославији, СССР-у и другим земљама „народне демократије“, прекривајући читаве странице омогућавају пак читаоцу да се идентификује са „успешнијом страном“.

Велики напори америчког државног врха били су уперени ка везивању земаља Западне Европе, али и стварању баријере надирућем комунизму. Такав случај био је нарочито упечатљив када су у питању Француска и Италија, као земље у којима су комунистичке партије у послератном периоду биле веома моћне.

Комунистички покрети у европским државама били су главни опоненти политике прихватања било какве врсте помоћи од стране САД, те је за реализовање Маршаловог плана било неопходно умањити њихов утицај¹⁷⁹. У *Борби* се наводи да је владајућа француска политика уперена према искорењивању комунизма, како би се одбровољили „господари из Вашингтона“¹⁸⁰. Велики број штрајкова у Италији био је манифестација општенородног незадовољства. Потискивање комунистичких покрета је актуелна ситуација и у тој земљи која, како преноси неименовани аутор *Борбе*, занемарује сопствену привреду и доводи је до стагнације, а отвара се за инвестиције америчког капитала. На основу тога он констатује: „Италија се сваког дана све више претвара у вазала владајућих кругова Америке“¹⁸¹.

Председник Труман је захтевао да се одобри финансијска „помоћ“ Италији, Француској, Аустрији и Кини, а Одбор за спољне послове Сената, а затим и Представничког дома је усвојио законски нацрт. Након тога, у југословенској штампи се појављују поређења са Трумановом доктрином и наслућивања да ће исход пружања помоћи бити погубан по економску и политичку ситуацију у наведеним земљама, али и велики издатак за саме

¹⁷⁹ G. S. Prentzas, *Nav.delo*, str. 37.

¹⁸⁰ „Француска влада претрпела велику штету услед потчињавања политици америчке владе“, *Борба*, 1. новембар 1947, стр. 1.

¹⁸¹ М. Ш. „Независност или долари“, *Борба*, 3. новембар 1947, стр. 1.

Американце: „Више се и не крије да се од Рамадијеа и де Гасперија очекује да пођу стопама Цалдариса. То ће америчке пореске обвезнике коштати само 597 милиона долара“¹⁸².

Политика везивања западноевропских земаља за САД у политичком и економском смислу, или како је у изворима на више места наглашено, систем „доларске дипломатије“, била је значајно средство за побољшање америчке послератне економије. Међутим, под именом Плана за помоћ Европи или Маршаловог плана крио се низ испреплетаних идеја. Оне су биле хуманог карактера, али и веома доминантног антикомунистичког и економског.

Амерички народ, али и водећи политички прваци били су подељеног мишљења око питања да ли прихватити Маршалов план или не. Једна страна, привржена изолационизму, перципирала га је као непотребан издатак своје земље, док је друга страна, подржана и самим председником, била уверена у његове позитивне далекосежне последице по америчку политику и економију. Током читаве 1947. године вођене су оштре полемике, али је мишљење друге стране по питању прихватања Маршаловог плана превагнуло. Конгрес је одобрио Маршалов план 14. марта 1948. године са 69 гласова за и 17 гласова против¹⁸³.

¹⁸² „Стварају се услови за прави амерички фашизам“, *Политика*, 21. новембар 1947, стр. 4.

¹⁸³ Radmila Sergeevna Ayrıyan, „Forming of the New System of International Relations: The Marshall Plan and Republican Party of the USA (1947-1948)“, *Middle-East Journal of Scientific Research*, 17 (12) (2013), str. 1712.

9. Закључак

Након Другог светског рата Југославија је била једна од најтеже погођених европских земаља. Међутим, крај рата је довео до раскида са монархистичким и прихватања републиканског државног уређења под сувереним патронатом Комунистичке партије. Спољнополитички курс нове државе био је у потпуности уперен ка очувању добрих односа са Совјетским Савезом и земљама „народне демократије“. У односу Југославије са другим послератним центром моћи, САД, постојао је низ интерних конфликта, који се морају тумачити у контексту нарастајућих тензија Источног и Западног блока.

Југословенска штампа, ограничена оквирима Закона о штампи из 1945. године, била је главна спона југословенског грађанина са остатком света. Ипак, у тој трансмисији информација Партија је представљала главног посредника са задатком филтрације и одстрањивања свих „непожељних“ вести.

Тако је југословенска јавност пред собом имала две јасно раздвојене слике, добро и зло, Исток и Запад, социјализам и капитализам. Насупрот утопијске слике живота у СССР-у предвођеног Великим Стаљином, живот на Западу, који се у највећој мери односи на САД, а затим и на Велику Британију и Француску, представљен је као мучан за широке народне масе. Насупрот њима, главна критика штампе, усмерена је ка владајућим круговима који су инспиратори империјалистичке и поробљивачке политике, осликавајући на тај начин спољнополитичку опредељеност Југославије.

У таквом расположењу био је тумачен и говор америчког председника Харија Трумана пред америчким Конгресом којим је било затражено 400 милиона долара на име помоћи Грчкој и Турској. Југословенска штампа је осудила такав чин као манифестацију империјалистичке политике која, служећи се популистичким фразама, покушава да финансиране земље стави под своје окриље.

На основу наслова у југословенској штампи наслућује се да је Труманов апел за помоћ Грчкој и Турској био само увертира у политику која ће се надаље спроводити широм света. Говор америчког државног секретара Џорџа Маршала на Харварду 5. јуна 1947. године указивао је на неопходност опоравка европске инфраструктуре и привреде, од чега би читав свет, а и Америка имали велику корист. Он је на том месту истакао и да мора доћи до покретања европске иницијативе за санирање њених кључних проблема. О овом догађају,

који су западни медији пратили са великом пажњом и одушевљењем, у југословенској штампи у данима по његовом окончању није било ни помена.

Позиву на европску иницијативу најпре су се одазвали британски и француски представници, министри иностраних послова Бевин и Бидо, саставши се у Паризу. Наредни њихов корак био је позив совјетског министра иностраних послова Вјачеслава Молотова. По његовом одласку у Париз, извештавања југословенске штампе према Маршаловом плану постају сумњичава, али остављају могућност да, уколико се те магловите вести о некаквом плану за европску обнову конкретизују, може доћи до разматрања идеје о помоћи која је Европи неопходна.

Молотов, ослушкујући инструкције из Москве, напушта састанак у Паризу. По његовом одласку може се и у југословенској штампи пратити све заоштренији тон при говору о циљевима Маршаловог плана. Планови који воде ка реализацији пројекта америчког секретара наставили су да се уобличавају у Паризу, где су министри Британије и Француске намеравали да сазову нову конференцију која би обухватила све европске државе. Југословенска штампа је, уз константне критике на рачун француско-британске самосталне иницијативе, пратила како земље Источног блока одбијају да учествују на новој конференцији у Паризу. Уз сличну аргументацију, засновану на страху од губитка политичке и економске независности и заобилажењу демократских принципа, Југославија, попут „братских земаља“, одбија да присуствује новом саветовању у Паризу.

О новом састанку у Паризу су пре његовог одржавања у јулу 1947. године биле најаве да ће то бити скуп на коме ће, Европа, у свом половичном саставу донети одлуку која је већ била одређена од стране британског и француског министра. Вести о току конференције биле су продукт новинске агенције ТАСС, откривајући тако сасвим једнострану перспективу којом се она представља као пука формалност, без икакве могућности разматрања другачијег пута. По окончању заседања, са радом је наставио Одбор за европску сарадњу (СЕЕС), састављен од 16 учесника Конференције, који је заседао до септембра 1947. године са задатком састављања извештаја о стању у Европи и њеним потребама који је требало проследити САД. Југословенска штампа је о раду овог Одбора пружала мало информација које су биле веома непрецизне када је у питању учинак преговора. Већи осврт био је на атмосферу састанака, где је истакнуто како државе нису у стању да се договоре и како америчка страна управља активностима Одбора.

Лако је уочити да је југословенска штампа у мањој мери извештавала о Маршаловом плану након окончања састанка у Паризу, што се поклапа са периодом када је ово питање престало имати виталног значаја за југословенске интересе. Преостали коментари о Маршаловом плану били су праћени оштрим негодовањем, алузијама на наставак Труманове доктрине и врло доминантном критиком идеје обнове Немачке, при чему су прављене паралеле са Хитлеровом експанзионистичком политиком.

До југословенског читаоца нису стизале ни информације о конкретним резултатима Одбора за европску сарадњу, али је констатовано да америчка страна не мари за европске, већ искључиво властите интересе, те да због тога умањује европске захтеве. Често је, али сасвим необјективно и без конкретних података којима би се тезе поткрепиле, извештавано о урушавању привредне моћи САД и осталих земаља Запада, при чему је Маршалов план био сламка спаса. Текстови у штампи одавали су тон сажаљења и емпатије према земљама попут Британије, Француске и Италије које су се на неки начин већ обавезале према САД прихватајући њихове услове зарад помоћи, иако Конгрес још није званично одобрио Маршалов план. На такав начин су утицали на осећање надмоћи јер је југословенска страна на време увидела и предупредила свој економски крах одбивши руку империјалиста и завојевача који су се скривали иза лика добре виле.

Слика Маршаловог плана у дневним листовима, али и разноврсним часописима 1947. године је представа југословенског виђења једног веома актуелног међународног питања са немерљивим последицама по интеграцију европских земаља. Анализа овог феномена, за који се може рећи да је током читаве 1947. године тумачен у негативном контексту, намеће и потврду тезе о спољнополитичкој позицији Југославије која се огледа у изузетно необјективној критици САД и Западног блока, те глорификацији СССР-а која је очигледна чак и када није експлицитно наведена. Штампа је због тога веома релевантан показатељ начина на који је совјетизација југословенског становништва спровођена, али исто тако и један од репрезентата крутог система у коме егзистирају информације одобрене од стране Партије, система глувог за право значење слободе изражавања.

Списак скраћеница

АВНОЈ - Антифашистичко веће народног ослобођења Југославије

БДП – Бруто домаћи производ

БНП – Бруто национални производ

КПЈ – Комунистичка партија Југославије

ММФ - Међународни монетарни фонд

ОУН – Организација уједињених нација

САД – Сједињене Америчке Државе

СССР - Савез Совјетских Социјалистичких Република

ТАСС – Телеграфска агенција Совјетског Савеза

UNRRA - United Nations Relief and Rehabilitation Administration (Управа Уједињених нација за помоћ и обнову)

ФНРЈ – Федеративна Народна Република Југославија

СЕЕС - Committee of European Economic Co-operation (Одбор за европску економску сарадњу)

ЦК КПЈ – Централни комитет Комунистичке партије Југославије

COMECON - Council for Mutual Economic Assistance (Савет за узајамну економску помоћ)

10. Списак извора и литературе

Извори:

1. Објављени извори:

- *Dokumenti o spoljnoj politici Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije 1947, kn. 2*, Beograd 1986.

2. Штампa и периодика:

- „Борба“, 1947.
- „Јеж“, 1947.
- „Међународна политика“, 1950-1951.
- „Народни студент“, 1947.
- „New York Times, 1947.
- „Политика“, 1947.
- „Тридесет дана“ 1947-1948.

Литература:

1. Монографије:

- Adamović, Lj, Lempi, Dž., Priket, R., *Američko-jugoslovenski odnosi posle Drugog svetskog rata*, Beograd 1990.
- Berendt, Ivan T., *Ekonomska istorija Evrope u XX veku*, Beograd: Arhipelag 2009.
- Gaddis, John L., *The Cold War: a new history*, New York: The Penguin Press 2005.
- Гелер М., Некрич А., *Утопија на власти: историја Совјетског Савеза*, Подгорица 2000.

- Gredelej, S., *S onu stranu ogledala. Istraživanje promena modela komunikacije u jugoslovenskom društvu na osnovu analize sadržaja pisanja listova BORBE i POLITIKE u periodu od 1945. do 1975. godine*, Beograd 1986.
- Dimić, Lj., *Agitprop kultura: agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji 1945-1952*, Beograd 1988.
- Dimić, Lj., *Jugoslavija i Hladni rat*, Beograd 2014.
- Jakovina, T., *Američki komunistički saveznik: Hrvati, Titova Jugoslavija i Sjedinjene američke države : 1945-1955*, Zagreb 2003.
- Jackson, I., *The Economic Cold War America, Britain and East–West Trade, 1948–63*, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2001.
- Лакер, В., *Историја Европе 1945-1992*, Београд: Cliо 1999.
- Lorejn M. Lis, *Održavanje Tita na površini*, Beograd 2003.
- Parks, H. B., *Istorija SAD*, Beograd 1985.
- Петковић, Р., *Један век односа Југославије и САД*, Београд 1992.
- Petranović, B., *Istorija Jugoslavije 1918-1988. knjiga 3*, Beograd 1988.
- Prentzas, G. S., *The Marshall Plan (Milestones in Modern World History)*, New York: Chelsea House 2011.
- Stojanović, D., *Rađanje globalnog sveta 1880-2015.: vanevropski svet u savremenom dobu*, Beograd: Udruženje za društvenu istoriju 2015.
- Тимофејев, А., *Руси и Други светски рат у Југославији*, Београд 2011.
- Tripković, Đ., *Prilike u Jugoslaviji i Velika Britanija 1945-1948*, Beograd 1990.

2. Расправе и чланци:

- Алексић В., „Андреј Митровић о важности изучавања економске историје“, *Годишњак за друштвену историју*, 2 (2013), стр. 69-76.
- Beңte, C., „The Marshall Plan and the Beginnings of Comecon“, *Society and Politics*, Vol. 9, No. 2 (2015), str. 5-10.
- Brayан, Ferald J., „George C. Marshall at Harvard: A study of the origins and construction of the „Marshall Plan“ Speech“, *Presidential studies quarterly*, Vol. 21, No. 3 (1991), str. 489-502.

- Vesović, M., „Štampa i publicistika KPJ o SSSR-u 1938-1948“, *Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948. godine* (ur. Petar Kačavenda), Beograd 1999, str. 308-322.
- Драгишић, О., „Перцепција Истока, Запада и самоперцепција у југословенској штампи 1948–1949. године“, *Токови историје*, 2/2015, стр. 155-174.
- Živković, N., „Stanje u jugoslovenskoj privredi neposredno po završetku Drugog svetskog rata“, u: *Balkan posle Drugog svetskog rata* (ur. P. Kačavenda), Beograd 1996, str. 51-55.
- Јовановић, М., „О "две Русије" у српском друштву или Русија "за унутрашњу употребу": слика Другог као идентитетско самодефинисање“, *Срби о Русији и Русима: од Елизавете Петровне до Владимира Путина (1750-2010): Антологија* (приредио Мирослав Јовановић), Београд 2011, стр. 11-42.
- Кежић, Д., „Писани медији из времена социјалистичке Југославије у контексту историјских извора (1945-1976)“, *Токови историје*, 1/2013, стр. 231-257.
- Milak, E., „Spoljnotrgovinski odnosi Jugoslavije 1945-48.“, u: *Balkan posle Drugog svetskog rata* (ur. P. Kačavenda), Beograd 1996, str. 175-181.
- Nenadović, R., „Hladni rat (1947-1950) prema američkim istorijskim izvorima“, *Istorija 20. veka*, br. 1-2 (1989), str. 141-168.
- Radmila Sergeevna Ayriyan, „Forming of the New System of International Relations: The Marshall Plan and Republican Party of the USA (1947-1948)“, *Middle-East Journal of Scientific Research*, 17 (12) (2013), str. 1709-1713.
- Tripković, Đ., „Jugoslavija i Maršalov plan“, *Istorija 20. veka*, 1-2 (1990), str. 59-76.
- „The Marshall Plan Speech“, *American Studies Journal*, No. 41 (1998), str. 8-10.
- Coffey, John W., „The Statesmanship of Harry S Truman“, *The Review of Politics*, Vol. 47, No. 2 (Apr., 1985), str. 231-252.
- Cvetković, S., „Uticaj Hladnog rata i sovjetske politike na intenzitet represije u narodnim demokratijama i Jugoslaviji 1947-1948.“, u: *Velike sile i male države u Hladnom ratu 1945-1955.* (ur. Lj. Dimić), Beograd 2005, str. 106-131.
- Weissman, Alexander D., „Pivotal Politics—The Marshall Plan: A Turning Point in Foreign Aid and the Struggle for Democracy“, *The History Teacher*, Vol. 47, No. 1 (2013), str. 111-129.
- Williams, J., „End of the Marshall Plan“, *Foreign Affairs*, Vol. 30, No. 4 (1952), str. 593-611.

Линкови:

- Архив Југославије
<http://www.arhivyu.gov.rs/active/sr-cyrillic/home/glavna_navigacija/leksikon_jugoslavije/konstitutivni_akti_jugoslavije/deklaracija_o_proglasenju_fnrj.html
- The George C. Marshall Foundation
http://www.marshallfoundation.org/library/wp-content/uploads/sites/16/2014/05/Chronology_of_the_Marshall_Plan_June_5_1947_to_November_5_1947-1.pdf
http://www.marshallfoundation.org/library/wp-content/uploads/sites/16/2014/04/Committee_of_European_Economic_Cooperation_General_Report_1947.pdf
https://www.marshallfoundation.org/library/wp-content/uploads/sites/16/2014/04/European_Recovery_and_American_Aid_13_01_1947.pdf
- „The U. S. Postwar Miracle“
<https://www.mercatus.org/system/files/U.S.%20Postwar%20Miracle.Henderson.11.4.10.pdf>
- Harry S. Truman Presidential Library & Museum
<<https://www.trumanlibrary.org/publicpapers/index.php?pid=2189&st=&st1=>
- CVCE (Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe)
https://www.cvce.eu/obj/statement_by_molotov_paris_2_july_1947-en-f692bc11-0049-4b78-ba99-bc0ac81aedeb.html
http://www.cvce.eu/obj/draft_plan_for_the_establishment_of_a_cooperation_committee_paris_13_july_1947-en-62e5536c-db04-4842-87c7-483f7b0e3987.html